

TADEUSZ SEWERYN WRÓBLEWSKI

SLAWISTYKA W NIEMIECKIEJ REPUBLICIE FEDERALNEJ, AUSTRII I NIEMIECKIEJ REPUBLICIE DEMOKRATYCZNEJ

I. WSTĘP

Słowianoznawstwo przeżywa obecnie okres bujnego rozwoju. Zjawisko to wiąże się bezpośrednio z faktem, iż wszystkie kraje słowiańskie weszły w skład bloku socjalistycznego, slawistyka jest więc nie tylko nauką o języku i literaturze, ale staje się w coraz większym stopniu nauką o kulturze tych krajów. Takich treści doszukać się można w rozwijanych obecnie szeroko studiach słowianoznawczych na całym świecie, co prowadzi do znacznych zmian w ramach zainteresowań samej slawistyki: do zwrócenia uwagi na teraźniejszość krajów słowiańskich oraz do zredukowania tradycyjnych dla słowianoznawstwa badań filologicznych i historycznych. Slawistyka podlega w coraz większym stopniu procesowi zbliżania się i integracji nauk, zacierają się więc przedziały między poszczególnymi jej dziedzinami, a granice dotychczasowego działania stają się dla niej zbyt ciasne, toteż ma ona wszystkie dane po temu, aby ogarnąć problemy piśmiennictwa i kultury socjalistycznej jako zjawiska kompleksowego przy jednoczesnym respektowaniu cech narodowych poszczególnych kultur i literatur słowiańskich. Tym samym procesem podlega slawistyka niemiecka i austriacka, które posiadają dawne i bogate tradycje. W ciągu 120 lat, dzielących nas od założenia pierwszych katedr filologii słowiańskiej w Niemczech, słowianoznawstwo niemieckie i austriackie przeszło ogromną ewolucję, która doprowadziła do wytworzenia się trzech zgoła odrębnych kierunków w slawistyce reprezentowanych przez uczonych NRF, Austrii i NRD. Artykuł niniejszy jest próbą ukazania blisko 150-letniego rozwoju badań słowianoznawczych w Niemczech i Austrii a także ich obecnego stanu. Zwłaszcza w Niemczech zachodnich słowianoznawstwo znajduje się w specyficznej sytuacji, która związana jest z funkcjonowaniem na terenie NRF innego kompleksu badań, określanego mianem *Ostforschung*. Artykuł starać się będzie m. in. zająć stanowisko wobec tego problemu oraz dać odpowiedź na pytanie: czy slawistyka w obu państwach niemieckich i w Austrii kontynuuje tradycje XIX-wiecznego słowianoznawstwa w tych krajach, tak nierozzerwalnie związane z przekonaniem o konieczności badania naukowego i przyswajania narodowi niemieckiemu pierwiastków życia duchowego Słowian.

II. ROZWÓJ SŁAWISTYKI NIEMIECKIEJ I AUSTRIACKIEJ DO R. 1945

1. Niemcy

Wśród bogatej literatury niemieckiej poświęconej Słowianom, a pochodzącej z różnych okresów historii, naukowe ambicje posiadają dopiero prace Leibniza. Na podstawie sławistyki w Niemczech najsilniej wpłynęły na przełomie XVIII i XIX w. badania naukowe Czecha Dobrovskiego i związanej z nim grupy uczonych a także słowianofilskie idee Herdera i romantyków niemieckich. Językoznawca F. Bopp wprowadza w r. 1835 po raz pierwszy problemy języka cerkiewnosłowiańskiego do swej pracy pt. *Vergleichende Grammatik*, a A. F. Pott, wcześniej niż Dobrovský stwierdził istnienie pokrewieństwa między językami słowiańskimi i litewskim. Na ukształtowaniu się porównawczego językoznawstwa słowiańskiego w Niemczech zażyły prace A. Schleichera jak np. *Die Formenlehre der kirchenslavischen Sprache* (z r. 1852), która sugerowała powiązania języków słowiańskich i niesłowiańskich. W duchu prac Schleichera działali jego uczniowie: A. Leskien, J. Schmidt, Bezenberger — a wraz z ich działalnością językoznawstwo słowiańskie staje się integralną częścią badań lingwistycznych w Niemczech.

W latach trzydziestych XIX w. pojawia się problem powołania katedr sławistyki na uniwersytetach pruskich. Wiązało się to z ludnością polską zamieszkującą Prusy: znajomość j. polskiego przez pracowników administracji i duchownych, którzy znaleźli się wśród tej ludności, była problemem pierwszorzędnej wagi. Jednak projekty utworzenia katedry sławistyki na uniwersytecie wrocławskim snute przez tamtejszych profesorów, L. Wachlera i E. Gauppa, wobec zaostrzonego kursu antypolskiego, realizowanego przez władze pruskie, stały się nieaktualne. Władze zdawały sobie doskonale sprawę z tego, że chodziło tu w rzeczywistości o katedrę polonistyki, a termin „sławistyka” używany był jedynie w celu zakamuflowania istotnego jej charakteru. Tymczasem katedry filologii słowiańskiej powstały: w Rosji w 1835 r. oraz we Francji w 1840 r., kiedy to Mickiewicz rozpoczął wykłady w *Collège de France*.

W r. 1840 po śmierci Fryderyka Wilhelma III i wstąpieniu na tron Fryderyka Wilhelma IV, realizującego inną politykę niż jego ojciec, aktualną stała się sprawa założenia katedry słowianoznawstwa w Prusach. W dn. 15 I 1841 r. król wydał następujące zarządzenie¹:

„W następstwie narad nad problemami W. Ks. Poznańskiego a także w celu stworzenia dla studiującej młodzieży pochodzenia polskiego możliwości doskonalenia swego języka ojczystego, postanawiam powołać katedry języków i literatur słowiańskich na uniwersytetach w Berlinie i Wrocławiu oraz wpro-

¹ T. Mikulski, *Polonistyka wroclawska (100 lat historii)*. W: *Temat Wrocław*, s. 92—96. Ossolineum 1961 oraz H. Rössel, *Dokumente zur Geschichte der Slavistik in Deutschland, Teil I. Die Universitäten Berlin und Breslau im 19. Jh.* Akademie Verlag, Berlin 1957, s. 16.

wadzić naukę j. polskiego w gimnazjach *W. Ks. Poznańskiego oraz w szkołach prowincji blisko Księstwa położonych”.

W zarządzeniu zwracano uwagę na to, aby obie projektowane katedry zajęły się zwłaszcza studiami języka i literatury polskiej. Propozycja objęcia katedry we Wrocławiu skierowana przez profesorów Gauppa i Purkyniego do wybitnego slawisty czeskiego P. J. Šafaříka nie została jednak przez niego przyjęta. Zaakceptował on natomiast, w kwietniu 1841 r., proponowane mu stanowisko kierownika katedry slawistyki w Berlinie i po przyjeździe do stolicy Prus przedłożył ministrowi oświecenia Eichhornowi memoriał dotyczący „słowiańskich studiów językowych na uniwersytetach pruskich”². W memoriale Šafařík zwracał uwagę na 5 najbardziej eksponowanych języków słowiańskich: cerkiewnosłowiański, rosyjski, polski, czeski i serbochorwacki, których problemy powinny być wykładane. Historia literatury, w myśl jego zaleceń, powinna jednak uwzględniać piśmiennictwo wszystkich narodów słowiańskich bez wyjątku. Powinny być także omawiane zagadnienia historii, kultury i etnografii słowiańskiej, a do nauki języków, zwłaszcza polskiego i rosyjskiego należałoby zaangażować lektorów. Šafařík proponował także wydawanie czasopisma w języku niemieckim, które służyłoby „popieraniu studiów języków i literatur słowiańskich w Niemczech oraz ułatwieniu wzajemnej wymiany dóbr duchowych między obu wielkimi plemionami”³.

W czerwcu 1841 r. Šafařík zrezygnował z proponowanego mu stanowiska w Berlinie wobec mianowania go kustoszem biblioteki uniwersyteckiej w Pradze. Jednocześnie zaproszono na katedrę we Wrocławiu znanego pisarza czeskiego, wydawcę słowiańskich pieśni ludowych i publicystę F. L. Čelakovskiego. W dn. 11 IV 1842 r. Čelakovský objął katedrę wrocławską, rozpoczynając regularne wykłady, w których omawiał problemy 4 języków: cerkiewnosłowiańskiego, rosyjskiego, polskiego i czeskiego, a także interpretował czołowe utwory literatur słowiańskich. Szczególnie duże znaczenie nadawał Čelakovský wykładom i nauce j. polskiego, co związane było z faktem, iż większość jego słuchaczy stanowili Polacy. Sam siebie nie uważał jednak za w pełni uprawnionego do wykładania problemów j. polskiego, którego nie znał, co budziło zresztą niezadowolenie słuchających jego wykładów Polaków. Dlatego też proponował utworzenie stanowiska asystenta, które zajmowałby Polak i specjalną uwagę poświęcał wspomnianym problemom⁴. Działalność Čelakovskiego nie przyniosła jednak większych wyników⁵ i w 1849 r. wyjechał on do Pragi, aby objąć katedrę slawistyki wakuującą po odejściu Šafaříka. Składając rezygnację ze stanowiska we Wrocławiu stwierdził w liście do ministerstwa, że należałoby jeszcze bardziej wy-

² M. Murko, *Die slavische Philologie in Deutschland*. „Internationale Monatsschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik”, Bd. 12, 1918, s. 216—252.

³ *Jw.*, s. 236.

⁴ H. Rösel, *Dokumente zur Geschichte...*, s. 67.

⁵ M. Murko, *Die slavische Philologie...*, s. 237.

eksponować naukę j. polskiego na wrocławskiej katedrze sławistyki, a zadaniu temu podołać może tylko profesor narodowości polskiej⁶.

W sierpniu 1850 r. Wydziałowi Filozoficznemu uniwersytetu we Wrocławiu zaproponowano jako kandydata na katedrę języków i literatur słowiańskich dra Wojciecha Cybulskiego, który dał się już poznać jako znakomity sławista i polonista. Cybulski pochodził z Konina, studiował w Berlinie i w kilkuletniej podróży wzbogacił swą wiedzę o narodach słowiańskich, ich kulturze i języku. W r. 1841 habilitował się w Berlinie, pracując tu następnie jako lektor j. polskiego oraz zajmując się badaniami sławistycznymi. Brał także udział w polskim ruchu niepodległościowym, uczestnicząc w przygotowaniach do powstania w Wielkopolsce w r. 1848⁷.

W r. 1850, kiedy sprawa zaangażowania Cybulskiego do Wrocławia stała się aktualna, nastąpił silny odwrót od dotychczasowego kursu politycznego nacechowanego pewną tolerancją narodową. Kandydatura Cybulskiego, skompromitowanego w oczach władz udziałem w polskim ruchu wolnościowym, przestała być brana pod uwagę. Dopiero w 1859, wraz z ponownym zelżeniem kursu antypolskiego, powołano go na katedrę we Wrocławiu, którą objął w kwietniu 1860 r. Cybulski w pracy swej trwającej tutaj 7 lat, do śmierci uczonego w r. 1867, najwięcej uwagi poświęcał językowi i literaturze polskiej.

W czerwcu 1868 r. na stanowisko kierownika katedry zatwierdzono kandydaturę Władysława Nehringa. Uczony ten pochodził z Poznańskiego, studiował we Wrocławiu, a jako naukowiec zadebiutował pracami polonistycznymi. Wykłady Nehringa objęły historię literatury polskiej oraz zasady gramatyki j. polskiego i cerkiewnosłowiańskiego. W r. 1884 z jego inicjatywy powstały przy katedrze etatowe lektoraty j. polskiego i rosyjskiego, co wraz z wykładami nadawało dużą rangę sławistyce względnie polonistyce uniwersyteckiej we Wrocławiu. W l. 1875/76, 1888/89, 1889/90 Nehring sprawował funkcję dziekana Wydziału Filozoficznego, a w r. 1893/94 był rektorem, co było najlepszym świadectwem jego naukowego i pedagogicznego autorytetu⁸.

W r. 1861 rozpoczęto szeroką dyskusję nad sprawą utworzenia katedry sławistyki w Lipsku. Wśród wielu argumentów przytaczano fakt zamieszkania w Saksonii dużej mniejszości łużyckiej, a także przebywania na studiach w Lipsku dużej liczby Polaków, Rosjan i Czechów. W r. 1869 do ministra oświecenia zwróciła się z apelem o „założenie katedry j. słowiańskich ze skierowaniem szczególnej uwagi na j. serbołużycki” konferencja duchownych łużyckich⁹. W odpowiedzi dn. 27 XI 1869 r. ministerstwo zatwierdziło utworzenie katedry sławistyki z profesurą nadzwyczajną na uni-

⁶ Jw., s. 238.

⁷ H. Rösel, *Dokumente zur Geschichte...*, s. 60—62 oraz T. Mikulski, jw., s. 94—96.

⁸ Jw., s. 85.

⁹ M. Murko, *Die slavische Philologie...*, s. 244.

wersytecie lipskim, a w styczniu 1870 r. powołano na to stanowisko A. Leskiena, który w 1876 r. został profesorem zwyczajnym. W prowadzonych tutaj wykładach Leskien rozszerzył zasięg badań nad j. słowiańskimi oraz rozważał problemy j. bałtyckich¹⁰.

W 1874 r. powstała katedra filologii słowiańskiej w Berlinie, której kierownikiem został Vatroslav Jagić, traktując to jako „zadośćuczynienie pragnieniom Polaków”¹¹, który pracował tu do r. 1880. W 1876 r. założył on czasopismo „Archiv für slavische Philologie”, przy czym zasługą jego było, iż organ ten objął całość filologii słowiańskiej, a nie tylko poszczególne jej dziedziny.

Po odejściu Jagicia, do Berlina w r. 1881 zaangażowany został jako profesor nadzwyczajny, a od 1892 r. zwyczajny, Aleksander Brückner, jeden z najbardziej uniwersalnych, płodnych i odkrywczych umysłów w dziejach slawistyki, założyciel nowoczesnej filologii polskiej i rosyjskiej. W badaniach slawistycznych prowadzonych w Niemczech na przełomie XIX i XX w. duży udział mieli także uczeni nie związani bezpośrednio ze słowianoznawstwem. Należy do nich m. in. znany bizantynolog monachijki K. Krumbacher, którego studia rusycystyczne stanowią poważny wkład w całokształt slawistyki niemieckiej. W r. 1911 z jego inicjatywy powstała w Monachium kolejna katedra slawistyki, na którą powołany został Erich Berneker.

Żywiołowy rozwój słowianoznawstwa niemieckiego po zakończeniu I wojny światowej był wynikiem powszechnego wówczas wzrostu zainteresowania światem słowiańskim. W r. 1927 w lipskiej serii wydawniczej *Slavisch-baltische Quellen und Forschungen* ukazała się praca H. F. Schmid i R. Trautmanna pt. *Wesen und Aufgaben der deutschen Slavistik. Ein Programm*. Jak zaznaczono w tytule był to rodzaj programu zmierzającego do skoordynowania prac niemieckich ośrodków slawistycznych, zawierającego także szereg propozycji dotyczących dalszego rozwoju słowianoznawstwa w Niemczech. Praca zasługuje również na uwagę z innego względu, świadczy bowiem ona, że slawiści niemieccy w okresie przed dojściem Hitlera do władzy umieli zdobyć się na naukową postawę wobec spraw Słowiańszczyzny, potrafili docenić wagę życia kulturalnego Słowian. Autorzy stwierdzają w zakończeniu książki¹²:

„Slawista niemiecki powołany jest do pośredniczenia między niemieckim a ogólnosłowiańskim życiem duchowym, musi on baczenie śledzić rozwój każdego istotnego zjawiska w życiu kulturalnym Słowian i skierowywać je w iżysko własnego życia narodowego”.

Schmid i Trautmann poświęcają wiele uwagi bieżącym i przyszłym problemom słowianoznawstwa niemieckiego, przy czym wyróżniają w nim dwa

¹⁰ Jw., s. 248.

¹¹ Jw., s. 249.

¹² H. F. Schmid, R. Trautmann, *Wesen und Aufgaben der deutschen Slavistik. Ein Program*, Leipzig 1927, s. 71.

wyraźne nurty rozwijające się niezależnie od siebie: jeden — tradycyjny, bogatszy i mający duże osiągnięcia, to filologia słowiańska, drugi — to historiografia zajmująca się narodami słowiańskimi włączona w ramy historiografii Europy wschodniej. Zjawiskiem niewłaściwym według autorów *Wesen und Aufgaben* jest przewaga językoznawstwa w sławistyce niemieckiej co zrekomensowane być powinno przez rozbudowę studiów historii Słowian, historii sztuki słowiańskiej, etnografii itd. Powinno być też, ich zdaniem, szerzej uwzględnione studium j. słowiańskich oraz j. cerkiewnosłowiańskiego jako podstawy badań słowianoznawczych. Sławistyka niemiecka powinna zająć się bliżej wielkimi twórcami słowiańskimi przez opracowywanie odpowiednich monografii przy równoczesnym uwzględnieniu problemów komparatystyki literackiej niemiecko-słowiańskiej, a także uczestniczyć w przyswajaniu literatury Słowian odbiorcy niemieckiemu. Autorzy *Wesen und Aufgaben* piszą m.in.:

„...wielka literatura polska jest zupełnie zaniedbana... gdzie są np. 'pisma zebrane' pisarzy tak znanych w świecie jak Reymont i Żeromski...”¹³

Jak więc wynika z tego bardzo skrótowego przedstawienia głównych myśli Trautmanna i Schmidta, autorzy rozwinęli w swej pracy bardzo rozległy program badań sławistycznych w Niemczech, który pod wieloma względami można by określić jako wytyczne nowoczesnie pojętego słowianoznawstwa.

Podział katedr sławistyki na uniwersytetach niemieckich przedstawiał się wówczas następująco: do wymienionych katedr w Berlinie, Lipsku, Wrocławiu i Monachium dołączyła się w 1914 r. katedra w Królewcu kierowana przez P. Rosta, gdzie w l. 1921—26 działała także druga katedra słowianoznawcza. W Lipsku druga katedra z profesurą nadzwyczajną zajmowała się problemami filologii słowiańskiej ze specjalnym uwzględnieniem językoznawstwa bałtyckiego. Główny ton badaniom sławistycznym nadawały jednak w tym okresie katedry w Berlinie i w Lipsku, krótka więc charakterystyka ich działalności ukazać może także główne tendencje słowianoznawstwa niemieckiego w latach poprzedzających dojście do władzy Hitlera¹⁴.

Po przejściu na emeryturę A. Brücknera, katedrę berlińską objął profesor uniwersytetu w Lipsku, uczeń prof. Baudouin de Courtenay'a, Max Vasmer. Z jego inicjatywy powstał w r. 1929 w Berlinie Instytut Sławistyczny, którego podstawę naukową stanowiła katedra słowianoznawstwa. Instytut zajął się problemami języka i literatury Słowian, gromadząc materiały oraz obszerny księgozbiór z tej dziedziny. Z placówką tą związana była seria wydawnicza pt. *Veröffentlichungen des Slavischen Instituts an der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin* będąca berlińskim odpowiednikiem podobnego

¹³ Jw., s. 70.

¹⁴ Z. Wojciechowski, *Ze sławistyki i badań nad wschodem niemieckim w Niemczech*. Cz. I, Lwów 1929, cz. II, Poznań 1931.

wydawnictwa ukazującego się w Lipsku¹⁵. Innym wielkim zamierzeniem Instytutu Sławistycznego w Berlinie było encyklopedyczne wydawnictwo pt. *Grundriss für slavische Philologie und Kulturgeschichte* pod kierownictwem naukowym M. Vasmera i R. Trautmanna. Projektowane wydawnictwo, podzielone na 12 działów, miało w 80 tomach zamknąć całokształt wiedzy sławistycznej, lecz nie zostało zrealizowane, do 1930 r. ukazało się bowiem z niego tylko 10 pozycji¹⁶. Organem naukowym Instytutu Sławistycznego było pismo „*Zeitschrift für slavische Philologie*” założone w r. 1925 (jako drugie obok „*Archiv für slavische Philologie*” czasopismo tego rodzaju w Niemczech) redagowane przez M. Vasmera. Periodyk obok problemów językoznawstwa i historii literatury uwzględniał także w swej tematyce etnografię, historię sztuki, historię Słowiańszczyzny itd.

Profesorem na katedrze lipskiej, po odejściu M. Vasmera do Berlina, był w omawianym okresie R. Trautmann. Jednocześnie działał w Lipsku Instytut Indoeuropejski (*Forschungsinstitut für Indogermanistik*) posiadający Wydział Sławistyczny (*Slavische Abteilung*)¹⁷. Obie placówki sławistyczne w Lipsku: katedra i wydział wydawały wzmiankowaną już serię wydawniczą pt. *Slavisch-baltische Quellen und Forschungen*¹⁸. W lipskim ośrodku sławistycznym zainaugurowane zostało także wydawnictwo zbiorowe pt. *Die Wenden, Forschungen zur Geschichte und Volkstum der Wenden im Auftrage der Stiftung für deutsche Volks- und Kulturbodenforschung*. Wydawnictwo miało być podzielone na dwie części — jedna miała obejmować historię Serbołużyczan, a druga ich kulturę — przy czym w każdej z nich ukazać się miało po 5—6 opracowań¹⁹.

Już wydana w r. 1929 praca prof. Z. Wojciechowskiego pt. *Ze slawistyki i badań nad wschodem niemieckim w Niemczech* (cz. I 1929, cz. II w r. 1931) sygnalizowała powstanie w Niemczech szeregu instytucji, których zadaniem było gromadzenie i publikowanie, w oparciu o sławistyczne wykształcenie swych pracowników, materiałów dotyczących spraw polskich i wschodnioeuropejskich w celach polityczno-propagandowych. Do takich należą: *Ost-*

¹⁵ Trzy pierwsze wydawnictwa tej serii to: S. Pirchegger, *Die slavischen Ortsnamen im Müritzgebiet*, 1927; J. Jatzwauk, *Wendische (Sorbische) Bibliographie*, 1929, oraz B. Arnim, *Studien zum altpolabischen Psalterium Sinaiticum*, 1930. Por. Z. Wojciechowski, *Ze slawistyki...*, cz. I, s. 6 i cz. II, s. 16—17.

¹⁶ Z. Wojciechowski, *Ze slawistyki...*, cz. I, s. 6—8 oraz cz. II, s. 16—17.

¹⁷ H. F. Schmid, R. Trautmann, *Wesen und Aufgaben*, s. 15, oraz Z. Wojciechowski, *Ze slawistyki...*, cz. II, s. 26.

¹⁸ W serii tej wyszły poza pracą Schmid i Trautmanna rozprawy: W. Graf, *Samuel Collins Moskowitische Denkwürdigkeiten*, 1929; G. Gerullis, *Litauische Dialektstudien*, 1930, i R. Trautmann, *Die altrussische Nestorchronik Povest vremennych let in Übersetzung*, 1931. Por. Z. Wojciechowski, *Ze slawistyki...*, cz. II, s. 26—27, oraz H. F. Schmid, R. Trautmann, *Wesen und Aufgaben...*, s. 21.

¹⁹ Wydawnictwo zostało niezrealizowane poza pracą R. Lehmana: *Geschichte des Wendentums in der Niederlausitz bis 1815 im Ramen der Landesgeschichte*, 1930. Por. Z. Wojciechowski, *Ze slawistyki*, cz. II, s. 28—31.

europa-Institut we Wrocławiu, Institut für ostdeutsche Wirtschaft w Królewcu, Ostlandinstitut w Gdańsku i in. Skrajnym jednak przykładem wykorzystywania znajomości problemów słowiańskich do wspomnianych celów była działalność założonej w r. 1933 organizacji pn. *Nord- und Ostdeutsche Forschungsgemeinschaft* oraz związanego z nią ośrodka wydawniczego tzw. *Publikationsstelle*. Kierował tymi pracami prof. Albert Brackmann, generalny dyrektor archiwów państwowych. Działalność *Publikationsstelle* była bardzo różnorodna: wydawała ona rozprawy naukowe (w książkach i czasopismach), materiały kartograficzno-statystyczne, bibliografie, serwisy prasowe, tłumaczenia materiałów obcojęzycznych. Pracownicy *Publikationsstelle* przygotowali m. in. nazwy niemieckie dla zajętych miejscowości czeskich i polskich. Jednym z głównych zadań tej instytucji było tłumaczenie interesujących ją publikacji ukazujących się w Polsce, Czechosłowacji, Litwie, Łotwie, Estonii²⁰. We wspomnianych więc instytutach, zespołach badawczych i ośrodkach wydawniczych wykształcił się ten nurt w niemieckiej sławistyce, który budzić musi jak najbardziej stanowcze zastrzeżenia, a który określany jest mianem „Ostforschung”.

Po dojściu do władzy Hitlera dla rozwoju sławistyki niemieckiej wytworzyły się warunki szczególnie niekorzystne, co miało katastrofalne wręcz skutki. Hitlerowskie teorie rasizmu, traktujące Słowian jako ludzi bezwartościowych, których należy poddać eksterminacji, nie tylko nie sprzyjały rozwojowi słowianoznawstwa, ale ograniczyły je do minimum. Antysemickie zarządzenia i szykany władz hitlerowskich pociągnęły za sobą emigrację wielu uczonych, wielu z tych, którzy pozostali, musiało znosić prześladowania uniemożliwiające im pracę: duża liczba naukowców została uwięziona. Władze hitlerowskie próbowały też włączyć badania sławistyczne w system akcji mających na celu, wspomniane powyżej, dyskredytowanie Słowian, przedstawianie ich jako rasę niższą. Przykłady tego rodzaju polityki hitlerowców omawiają dwaj autorzy serbołużyczcy M. Kasper i J. Šořta w pracy pt. *Aus Geheimakten nazistischer Wendenpolitik*, Bautzen 1960. (por. recenzję G. Labudy w „P.Z.” r. 1960, nr 5, s. 196—197). Wielu badaczy nie chcąc uczestniczyć w takich kompromitujących akcjach musiało zrezygnować z pracy naukowej. Zniszczone ośrodki badawcze, księgozbiory, wydawnictwa, przerwana wymiana z zagranicznymi środowiskami, rozproszenie pozostałych przy życiu naukowców — oto bilans II wojny światowej w słowianoznawstwie niemieckim. Po jej więc zakończeniu stanęło ono przed niełatwym zadaniem.

2. Austria

Centralną postacią studiów słowianoznawczych w Austrii po śmierci „ojca słowianoznawstwa” Dobrovskiego stał się Słoweniec Bartolomäus

²⁰ A. Kosiński, *Polityczny profesor*. „Przegląd Zachodni” r. 1947, s. 980 oraz J. Baumgart, *Co tłumaczyła „Publikationsstelle”*, „P. Z.”, 1948, s. 44.

Kopitar, kustosz biblioteki dworskiej w Wiedniu. Jego wielka erudycja i niezmiernie szerokie kontakty naukowe pozwoliły mu stanąć, wkrótce po rozpoczęciu pracy badawczej, na czele słowianoznawców w Austrii i w Niemczech. Zajmował się on zwłaszcza problemami języka i piśmiennictwa cerkiewnosłowiańskiego i wydał szereg zabytków jak np. *Glagolita Closianus* (1836). Poprzednio już, w r. 1809, wydał w Wiedniu pierwszą naukową gramatykę, j. słoweńskiego pt. *Grammatik der slávischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark*. W r. 1810 Kopitar przedłożył projekt założenia katedry slawistyki na uniwersytecie wiedeńskim a także, na długo przed utworzeniem Wiedeńskiej Akademii Nauk, dążył do utworzenia centralnego instytutu slawistycznego w Wiedniu²¹.

W r. 1844 w bibliotece dworskiej w Wiedniu zaczął pracować, poświęcając się jednocześnie słowiańskim studiom filologicznym, Franz Miklosich, podobnie jak Kopitar — Słoweniec. Filologiczne zainteresowania Miklosicha związane były z okresem jego studiów w Grazu, gdzie problemy z tego zakresu omawiano w kręgu słoweńskich słuchaczy tamtejszego uniwersytetu. Jako językoznawca zadebiutował on recenzją pracy F. Boppa pt. *Vergleichende Grammatik*.

Wraz z przeprowadzoną w Austrii w r. 1848 reformą szkół wyższych oraz utworzeniem na uniwersytecie wiedeńskim katedr filologii klasycznej, niemieckiej, orientalnej i językoznawstwa porównawczego założone zostały także dwie katedry slawistyczne: filologii słowiańskiej i starożytności słowiańskich. Utworzenie katedr slawistyki związane było z narastającymi ruchami narodowymi wśród Słowian zamieszkujących monarchię austriacką, czego kulminacyjnym przejawem był Kongres Słowiański w Pradze w r. 1848. Równouprawnienie narodowe wszystkich mieszkańców monarchii gwarantowała konstytucja z 4 III 1849 r., toteż ministerstwo oświecenia postanowiło „uwzględnić opiekę nad językami słowiańskimi i powołać katedrę ich filologii i literatury na uniwersytecie stołecznym”²². Katedrę filologii słowiańskiej objął, 31-letni wówczas, dr Franz Miklosich, a katedrę starożytności słowiańskich, znany pisarz i słowianofil, Jan Kollár. Ta ostatnia, po śmierci Kollára w r. 1852, została zamknięta.

W okresie kiedy Miklosich rozpoczynał pracę na uniwersytecie w Wiedniu, fundamenty pod naukowe badania slawistyczne zostały już położone. Celem Miklosicha było jednak wyodrębnienie, jako oddzielnej nauki, językoznawstwa słowiańskiego, które poprzez studia porównawczo-historyczne ogarnęłyby całość problemów z tego zakresu. I tak w ciągu pierwszych 10 lat pracy uniwersyteckiej (1850—60) Miklosich wydał swe główne dzieło pt. *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen* (1852). Poza językoznawstwem zajmował się także leksykografią (ogłosił m. in. *Lexicon Paleoslovenico-*

²¹ R. Jagoditsch, *Die Lehrkanzel für slavische Philologie an der Universität Wien 1849—1949*. „Wiener Slavistisches Jahrbuch”, Bd. I, Wien 1950, s. 11.

²² Jw., s. 18 oraz M. Murko, *Die slavische Philologie...*, s. 237.

-*Graeco-Latium* 1862—67), etymologią (opracował *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, 1886) a także obcymi wpływami w językach słowiańskich (*Die türkischen Elemente in den ost- und südosteuropäischen Sprachen*, 1884—90) oraz etnografią słowiańską itd.²³

Autorytet naukowy i indywidualność Miklosicha zaciążyły w sposób widoczny na kierunkach studiów i pracach jego uczniów, którzy stali się wybitnymi znawcami problemów słowiańskich. Do nich należał m. in. V. Jagić, M. Valjavec, S. Žepić, J. Leciejewski, F. Pastrnek, A. Brückner, M. Murko. Kontynuowali oni linię „wiedeńskiej szkoły” filologii słowiańskiej stworzonej przez Kopitara i Miklosicha, którą cechowało głównie rozwijanie studiów nad j. cerkiewnosłowiańskim, filologicznych badań słowiańskich zabytków językowych oraz problemów poszczególnych j. słowiańskich, tak w sposób oddzielny, jak i na płaszczyźnie porównawczej. Wybitne osiągnięcia Miklosicha na uniwersytecie wiedeńskim znalazły swe potwierdzenie w powołaniu go już po 4 latach pracy na stanowisko rektora (1854) oraz w trzykrotnym powierzaniu mu funkcji dziekana Wydziału Filozoficznego.

Wiedeń stał się w tym czasie czołowym ośrodkiem ogólnych studiów słowianoznawczych w odróżnieniu od zaznaczających się wówczas dążeń do wydzielania poszczególnych dziedzin sławistyki, takich jak rusycystyka, polonistyka, bohemistyka i in. Od r. 1878 katedrę filologii słowiańskiej posiadał także uniwersytet w Grazu, którą do 1902 r. kierował Gregor Krek. Tu powstało także, w 1892 r. seminarium słowiańskie, którym kierował Krek, a później jego następca na katedrze w Grazu — M. Murko, obydwaj Słoweńcy. W przeciwieństwie do wszechstronnych tendencji w sławistyce wiedeńskiej, ośrodek słowianoznawczy w Grazu nastawiony był przede wszystkim na badania problemów południowej Słowiańszczyzny, czego wyrazem było powołanie tutaj drugiej katedry z profesurą nadzwyczajną literatury słoweńskiej²⁴.

Następcą Miklosicha na katedrze wiedeńskiej był jego uczeń Chorwat Vatroslav Jagić. Działalność naukową jako filolog rozpoczął już w okresie studiów w Wiedniu (1856—1860) oraz pracy nauczycielskiej w Zagrzebiu (1861—1871). Po uzyskaniu doktoratu w Lipsku wyjechał do Odessy, gdzie objął stanowisko profesora językoznawstwa porównawczego, a następnie (w r. 1874) został, o czym wspominaliśmy już powyżej, profesorem filologii słowiańskiej w Berlinie. W 1880 r. przyjął podobnie obowiązki w Petersburgu, skąd w sześć lat później wrócił do Wiednia, zajmując miejsce Miklosicha, który przeszedł na emeryturę. Pracował tu 22 lata (1886—1908) i o ile Miklosich poświęcał się przede wszystkim pracy językoznawczej, o tyle Jagić zajął się literaturoznawstwem, badając zarówno zabytki literatury starosłowiańskiej jak i najnowsze piśmiennictwo Słowian. Jedną z głównych zasług Jagicia jako filologa jest stwierdzenie, że nie Panonia a Macedonia

²³ Jw., s. 20.

²⁴ Jw., s. 25.

była ojczyzną języka, w jakim spisano najstarsze słowiańskie księgi kościelne. Problem ten omówił wyczerpująco w dziele pt. *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache* (1900, 1913). Wydał także dwa najstarsze zabytki j. cerkiewnosłowiańskiego, kodeksy *Zographensis* (1879) i *Marianus* (1883); krytyczne opracowania ich tekstów przez Jagicia jeszcze dziś stanowią podstawę studiów nad najdawniejszym piśmiennictwem słowiańskim. Uderzającą jest wszechstronność Jagicia, który położył fundamenty pod historię literatury południowosłowiańskiej pisząc książkę pt. *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga* (1867), a także ogłosił szereg prac z dziedziny kultury Słowian. W r. 1910 Jagić wydał w Petersburgu monumentalne dzieło pt. *Istorija slavjanskoj filologii*, które było częścią zainicjowanego przez niego ogromnego, finansowanego przez rząd rosyjski wydawnictwa encyklopedycznego pod nazwą *Enciklopedija slavjanskoj filologii*. W r. 1886 na propozycję Jagicia założono na uniwersytecie wiedeńskim seminarium sławistyczne dla kształcenia naukowców — słowianoznawców. Jagić był doskonałym pedagogiem i poprzez pracę na trzech wielkich uniwersytetach, tzn. w Berlinie, Petersburgu i Wiedniu, wychował dużą liczbę sławistów, którzy stanowili później podstawową kadre naukową uniwersytetów powstałych w państwach słowiańskich po I wojnie światowej²⁵.

Na wniosek Jagicia powstała w r. 1893 w Wiedniu katedra archeologii, historii i etnografii słowiańskiej, którą objął Konstantin Jireček, który od 1907 r. objął także kierownictwo seminarium historii Europy wschodniej. W r. 1904 profesorami nadzwyczajnymi katedry sławistyki w Wiedniu zamianowani zostali M. Rešetar i V. Vondrák. Po przejściu Jagicia na emeryturę, podzielili oni na uniwersytecie wiedeńskim między siebie pracę w ten sposób że Rešetar zajął się obszarem „południowosłowiańskim”, a Vondrák — „północnosłowiańskim”. W r. 1911 obok katedry historii Słowiańszczyzny powstała katedra historii Rosji, którą kierował H. Übersberger²⁶.

Václav Vondrák był znawcą problemów języka i literatury staroczeskiej oraz j. cerkiewnosłowiańskiego. Wydał krytyczne opracowania zabytków cerkiewnosłowiańskich, a w 1912 r. ogłosił *Altkirchenslavische Grammatik*. Inną wielką pracą Vondráka była *Vergleichende slavische Grammatik* (1924, 1928), pierwsza po dziele Miklosicha większa próba ogarnięcia ogólnych problemów językoznawstwa słowiańskiego.

Milan Rešetar zajmował się przede wszystkim problemami dialektologii południowosłowiańskiej, a inną wielką domeną jego działalności było badanie twórczości wielkich mistrzów dubrownickich: Gundulicia, Menčeticia, Djordje i Marin Držicia, a zwłaszcza języka i metryki ich utworów.

Z końcem 1917 r. na uniwersytecie wiedeńskim działały więc 4 katedry sławistyczne. Ten pomyślny stan trwał jednak niedługo: w styczniu 1918 r.

²⁵ Jw., s. 31—32.

²⁶ Jw., s. 35.

zmarł K. Jireček, w następnym roku opuścił Wiedeń M. Rešetar, a w roku 1920 V. Vondrák przeniósł się do nowozałożonego czeskiego uniwersytetu w Brnie. Podobna sytuacja wytworzyła się w Grazu: M. Murko przeniósł się w r. 1917 do Lipska, a Rajko Nahtigal, jego następca, wyjechał w r. 1919 do Lublany. Po pięcioletnich staraniach katedrę w Grazu objął H. F. Schmid, a katedrę literatury słoweńskiej, powstałą w 1897 r., zamknięto w r. 1917²⁷.

Kryzys sławistyki w Austrii wywołany był rozpadem monarchii austro-węgierskiej. Dotychczas katedry sławistyczne wypełnione były tu studentami rekrutującymi się spośród Słowian zamieszkujących monarchię. Odtąd studenci słowiańskiego pochodzenia zaczęli uczęszczać na uniwersytety w swych ojczyźnych państwach, toteż w „nowej” Austrii zmalały zainteresowania studiami słowianoznawczymi.

Po długich staraniach katedrę filologii słowiańskiej w Wiedniu objął w 1923 r. Nikolaj Trubetzkoy, który był poprzednio kolejno docentem uniwersytetu w Moskwie, Rostowie i Sofii. Powiększyła się także w Wiedniu liczba docentów sławistyki: w r. 1924 habilitował się tu jako historyk Europy Wschodniej A. Hajek, a w r. 1932 jako filolog — R. Jagoditsch. Po r. 1935 słowianoznawstwo na uniwersytecie wiedeńskim reprezentowały tylko 2 katedry: filologii słowiańskiej i historii Słowiańszczyzny. Jednak pod kierownictwem Trubetzkoy'a katedra filologii słowiańskiej stała się ponownie jednym z czołowych ośrodków badawczych w Europie. Trubetzkoy wprowadził nowe metody badań językowych: fonologię i morfonologię, w r. 1935 też z jego inicjatywy powstała *Internationale Arbeitsgemeinschaft für Phonologie*. Położył on także duże zasługi w dziedzinie literaturoznawstwa, które pojmował jako systematyczne analizowanie formalnej strony dzieła, stosując tego rodzaju zasady w pracach o literaturze starorosyjskiej²⁸.

Po śmierci Trubetzkoy'a zakres jego czynności przejęły w Wiedniu 2 katedry: literatury słowiańskiej, obsadzona w r. 1939 przez R. Jagoditscha, i językoznawstwa słowiańskiego, którą objął F. Liewehr. Do istniejącej katedry historii Europy wschodniej dołączona została w r. 1939 katedra historii Europy południowoschodniej, a w 1943 katedra balkanologii²⁹. Jednak polityka III Rzeszy wobec narodów słowiańskich, a także próby włączenia sławistyki w służbę hitlerowskiej polityki wymierzonej przeciw tym narodom nadawały studiom słowianoznawczym w Niemczech i w Austrii kierunek sprzeczny z rzetelną pracą naukową. Berlin naznaczał odpowiadających mu pracowników w Austrii, a czynnych w poszczególnych katedrach profesorów zwalniał lub przenosił przymusowo na emeryturę. Końcowy okres II wojny światowej przyniósł całkowite sparaliżowanie sławistyki austriackiej.

²⁷ Jw., s. 37—41 oraz M. Sczaniecki, *Heinrich Felix Schmid (1856—1963)*. „Czasopismo Prawno-Historyczne”. R. XV, nr 1/1963, s. 336—338.

²⁸ Jw., s. 42—43.

²⁹ Jw., s. 46.

III. SŁOWIANOZNAWSTWO W NIEMIECKIEJ REPUBLICIE FEDERALNEJ I BERLINIE ZACHODNIM

1. Kierunki badań naukowych i główne wydawnictwa slawistyczne.

Po II wojnie światowej, na terenie Niemiec zachodnich badania slawistyczne zaczęły się rozwijać w sposób zorganizowany i systematyczny³⁰. Znalazły one oparcie w poważnych ośrodkach bibliotecznych jak *Westdeutsche Bibliothek* w Marburgu a także *Bayerische Staatsbibliothek* w Monachium, która staje się centralnym księgozbiorem slawistycznym w Niemczech zachodnich. W r. 1955 w NRF działało już dziewięć katedr słowianoznawstwa resp. filologii słowiańskiej³¹: w Kiel (kierownik katedry L. Müller), Hamburgu (V. Setschkareff), Münster (D. Gerhardt), Getyndze (M. Braun), Kolonii (R. Olesch), Bonn (M. Woltner), Marburgu (A. Rammelmeyer), Erlangen (W. Lettenbauer), Monachium (E. Koschmieder, P. Diels, A. Schmaus) oraz w Berlinie zachodnim, gdzie kierownikiem katedry był w tym czasie M. Vasmer. Działają również lektoraty wszystkich prawie języków słowiańskich. Niedostatecznej w latach pięćdziesiątych ilości pracowników naukowych zaradzić miało ufundowanie specjalnych stypendiów przez *Deutsche Forschungsgemeinschaft* oraz *Osteuropa-Institut* w Berlinie i Monachium, przez *Südostinstitut* w Monachium i *Herder-Institut* w Marburgu. Wznowione zostały czasopisma jak np. „*Zeitschrift für slavische Philologie*”, a w r. 1956 zaczął się ukazywać nowy periodyk slawistyczny, redagowany przez E. Koschmiedera „*Die Welt der Slaven*”. Artykuły omawiające kwestie słowianoznawcze ukazują się także w *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Südostforschungen* oraz w specjalnie w tym celu wydawanych organach *Osteuropa-Institut* pt. *Slavistische Veröffentlichungen*. Wydawanie większych prac umożliwiającą subwencje *Deutsche Forschungsgemeinschaft*, a wśród firm specjalizujących się w wydawaniu publikacji slawistycznych wymienić należy takie jak: Winter w Heidelbergu, dr Gruyter w Berlinie i Harrassowitz w Wiesbaden³².

W organizacji, tematyce i metodach pracy naukowej słowianoznawstwa zachodniemieckiego nie dokonano, zdaniem A. Schmausa, żadnych zasadniczych odstępstw od tradycji³³. Przedstawiciele starszej generacji uczonych pozostali nadal czynni, a nowopowstałe placówki naukowe objęli ich uczniowie, kontynuujący prace swych mistrzów. Zmiany i przegrupowania w programie i metodyce są więc nieznaczne. Tendencje w kierunku większej

³⁰ K. Mehnert, *Abriss der slavistischen und Osteuropa-Forschung in Deutschland seit 1945*, Marburg a. d. Lahn 1951, s. 9—10.

³¹ A. Schmaus, *Die Slavistik in Westdeutschland nach 1945*. „Beogradski Medunarodni Slavistički Sastanak”, Beograd 1957, s. 441.

³² *Jw.*, s. 442.

³³ *Jw.*, s. 442.

koordynacji pracy sławistów niemieckich i wytworzenia centralnego kręgu ich zainteresowań nie dają rezultatu.

Od r. 1945 wydano na terenie Niemiec zachodnich szereg prac z dziedziny słowianoznawstwa³⁴. Z opracowań ogólnych wyróżniają się dwie monografie: P. Dielsa, *Die Slaven* (1954), oraz *Handwörterbuch der Slavikunde* przez E. Koschmiedera redagowane kompendium wiedzy o Słowianach, będące owocem współpracy międzynarodowej. Z dziedziny bibliografii ukazała się praca E. Koschmiedera i A. Adamczyka pt. *Bibliographie der slavischen Bibliographie* oraz R. Lehmana pt. *Bibliographie zur Geschichte der Niederlausitz* (1954). Postąpiły badania w dziedzinie toponomastyki siołańskiej, których wynikiem jest np. obszerna rozprawa R. Olescha, L. E. Schmidta i W. Schlesingera pt. *Die Ortsnamen des Landes Sachsen* (1955).

Ogólne językoznawstwo słowiańskie reprezentują prace R. Trautmanna: *Die slavischen Völker und Sprachen* (1947), M. Brauna, *Grundzüge der slavischen Sprachen* (1947), P. Dielsa, *Zur slavischen und germanischen Formenbildung* (1949), W. Lettenbauera, *Synthetische und analytische Flexion in den slavischen Sprachen* (1953) oraz E. Koschmiedera, *Die Palatalitätskorrelation im Slavischen* (1958). Także problemy językoznawstwa bałtyckiego i powiązań językowych bałto-słowiańskich znajdują swe odbicie w pracach uczonych zachodniemieckich czego przykładem może być studium E. Fränkla, *Die baltischen Sprachen* (1950), które stanowi źródło wiedzy także dla sławistów. Podobnie ma się sprawa z zagadnieniami j. cerkiewno-słowiańskiego, którego badania mogą nawiązać do istniejących już w Niemczech tradycji. Wymienić tu należy prace B. Rosenkranza: *Historische Laut- und Formenlehre des Altbulgarischen* (1955) oraz W. Lettenbauera, *Eine lateinische Kanonessammlung in Mähren im 9. Jh.* (1952). Z prac dotyczących rosyjskich problemów językowych wyróżnia się M. Vasmera, *Russisches Etymologisches Wörterbuch* (1950—57) oraz tegoż autora *Russische Grammatik* (1961). Językiem ukraińskim zajmuje się w swych studiach dialektologicznych R. Olesch oraz H. Nakonetschna, białoruskim natomiast E. Koschmieder i Stankevič. Dużo uwagi poświęca E. Koschmieder również j. polskiemu, a dialektom polskim R. Olesch, który interesuje się także j. łużyckimi. Językiem czeskim zajął się natomiast N. Reiter, a H. Kunstmann przygotował chrestomatię j. staroczeskiego. P. Diels, R. Olesch, N. Pribić i E. Koschmieder podejmują problemy j. południowo-słowiańskich. Językoznawcy-slawiści zajmują się także lingwistyką ogólną i tak E. Koschmieder wydał w r. 1951 pracę pt. *Die noetischen Grundlagen der Syntax. Aufsätze über Sprache und Logik, die Problematik des Übersetzens, Sprache und Schrift*.

Większą część rozpraw literaturoznawczych stanowią studia nad twórczością rosyjską. D. Tschizewskij wydał w r. 1948 pracę pt. *Altrussische*

³⁴ K. Mehnert, *Abriss der slawistischen...*; A. Schmaus, *Die Slavistik...* oraz *Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalender*, 1961.

Literaturgeschichte, a mniejsze historie literatury rosyjskiej przygotowali V. Setschkareff i W. Lettenbauer. Do obszernych monografii historyczno-literackich należą V. Setschkareffa, *Gogol-Buch* (1953) i F. Siegmanna, *Die Musik im Leben und Schaffen der russischen Romantiker* (1954). Przygotowano też wydanie zbiorowe dzieł Puszkina w serii pt. *Solange Dichter leben* (1949). Problemami literatury starorusyjskiej zajmuje się M. Woltner, a D. Gerhardt i L. Müller — szczególnie kronikami ruskimi i cyklem pieśni o Igorze. Bogato przedstawia się literatura naukowa poświęcona piśmiennictwu rosyjskiemu końca XIX w. Twórczością Lwa Tołstoja zajął się W. Lettenbauer w swej pracy pt. *Krieg und Frieden und das Problem des historischen Romans* (1953) oraz L. Müller w rozprawie pt. *Sinn der Liebe und Sinn des Lebens, der ideologische Plan der Anna Karenina* (1951). Liczne są prace dotyczące Dostojewskiego, których autorami są zarówno literaturoznawcy jak i filozofowie i teologowie: Dempf, Steinbüchel, Lauth, Guardini i in. Uwagę zwraca tu artykuł V. Setschkareffa, *Dostojewskij in Deutschland* (1953)³⁵ oraz A. Rammelmeyera, *Dostojewskijs Begegnung mit Belinskij* (1951/52) i *Dostojewskij und Voltaire* (1958)³⁶. Piśmiennictwem radzieckim zajmują się F. W. Neumann, A. Rammelmeyer, M. Woltner.

Wśród prac dotyczących literatury polskiej wymienić należy *Studien über Maurycy Mochnacki* (1953) H. Schroeder, która zainteresowała się także recepcją dzieł Mickiewicza w Niemczech oraz badania F. W. Neumanna, który przedstawił kontakty Przybyszewskiego i Dehmela, a także napisał artykuł *Die polnische Literatur im 20. Jh.* (1958)³⁷. Literatura czeska doby renesansu i reformacji stała się przedmiotem badań H. Kunstmanna, który ogłosił źródłową pracę na ten temat, a K. Bittner przygotował artykuł pt. *Erasmus, Luther und die böhmischen Brüder*. Literatury serbochorwackiej dotyczy praca V. Setschkareffa, *Die Dichtungen Gunduličs und ihr poetischer Stil* (1952) oraz studium źródłowe N. Pribića o historii illiryizmu. Specjalną grupę prac stanowią studia nad stosunkami literackimi niemiecko-słowiańskimi, w której ogłoszono szereg dysertacji o takich tytułach jak: „Tołstoj i Tomasz Mann”, „Tomasz Mann i literatura rosyjska”, „Dostojewski i Wassermann”, „Niemcy w twórczości Mickiewicza”, „Niemcy w utworach Prusa”³⁸. Tu też można wymienić monografię pt. *Polnische Literatur in Deutschland* (1960), której autorką jest M. Fischbach-Pospelowa.

Etnografią słowiańską interesuje się zwłaszcza J. Hanika, a także szereg prac, które wyszły po wojnie i których autorami są M. Braun, A. Schmaus i J. Hahn, dotyczy słowiańskiej poezji ludowej. Specjalną dziedziną badań, której wybitnym znawcą jest E. Koschmieder, stanowią starosłowiańskie, względnie starorusyjskie pieśni liturgiczne. Koschmieder

³⁵ „Zeitschrift für slavische Philologie”, 1953 r.

³⁶ Jw., 1951/52 oraz 1958 r.

³⁷ *Osteuropa Hdb. Bd. Polen*, 1958.

³⁸ A. Schmaus, *Die Slavistik...*, s. 446.

wydał m. in. z tego zakresu *Die ältesten Novgoroder Hirmologien-Fragmente* (1952—55) oraz *Zur Herkunft der slavischen Krjuki-Notation* (1954).

2. Sławistyka uniwersytecka w NRF i Berlinie zachodnim

Katedry sławistyki działają obecnie na wszystkich, z wyjątkiem Erlangen³⁹, uniwersytetach Niemieckiej Republiki Federalnej oraz w Berlinie zachodnim, co wobec stanu z r. 1955 stanowi blisko dwukrotny wzrost ich ilości i świadczy najlepiej o intensywnym rozwoju uniwersyteckich ośrodków sławistycznych na tych terenach. Wszystkie te katedry kierowane są przez czołowych sławistów niemieckich, których prace niejednokrotnie wymieniane były w powyżej przedstawionym przeglądzie ważniejszych zachodniemieckich wydawnictw słowianoznawczych. Krótka charakterystyka działalności tych katedr w r. 1963 (w semestrze letnim)⁴⁰ stanowić będzie najlepszą ilustrację głównych kierunków naukowych sławistyki uniwersyteckiej w Niemczech zachodnich.

W Bonn kierowniczką katedry jest Margarete Woltner, poprzednio bliska współpracowniczka Maxa Vasmera, znawczyni zagadnień literatury starorusyjskiej. Wykłady prowadzone ostatnio w jej katedrze dotyczyły: j. cerkiewnosłowiańskiego, gramatyki historycznej, j. serbochorwackiego, dramatu rosyjskiego, kronik staroruskich (kronika Nestora) oraz problemu Niemców w literaturze rosyjskiej.

Katedrą we Frankfurcie n. Menem kieruje Alfred Rammelmeyer specjalizujący się w problemach literatury rosyjskiej. Pod jego naukowym kierunkiem w r. 1963 w wykładach poruszono następujące zagadnienia: teoria nowoczesnego dramatu rosyjskiego w okresie od Czechowa do Majakowskiego, literatura czeskiego romantyzmu, polska literatura preromantyczna, literatura ukraińska XIX w. oraz historia literatur południowsłowiańskich. Wykładano poza tym gramatykę j. cerkiewnosłowiańskiego.

We Freiburgu funkcje kierownika katedry sprawuje Wilhelm Lettenbauer, znawca zagadnień języka i literatury rosyjskiej oraz piśmiennictwa Słowian południowych, który wykładał w r. 1963 historię j. rosyjskiego, problemy j. cerkiewnosłowiańskiego oraz zagadnienia romantyzmu słowiańskiego, zwłaszcza rosyjskiego. Oddzielny cykl wykładów nosił tytuł *Gogol und Dostojewskij*.

W Getyndze, w odróżnieniu od dotychczas wymienionych katedr sławistyki ogólnej, działa katedra filologii słowiańskiej, której kierownikiem jest Maximilian Braun, b. profesor uniwersytetu niemieckiego w Poznaniu

³⁹ Według *Deutscher Hochschulführer* 1963/64, na uniwersytecie w Elangen istnieje także katedra sławistyki; jest ona jednak nieobsadzona.

⁴⁰ Wszystkie dane zaczerpnięto z *Informationen über die imperialistische Ostforschung*, Jhrg. 3, Nr. 3, Juli—September 1963, a także z *Deutscher Hochschulführer* 1963/1964.

z czasów II wojny światowej, językoznawca i historyk literatury rosyjskiej oraz południowosłowiańskiej. W programie zajęć jego katedry w r. 1963 znalazły się: problemy j. ukraińskiego, gramatyka porównawcza j. słowiańskich, j. cerkiewnosłowiański, historia j. serbochorwackiego oraz zagadnienie powiązań istniejących między j. słowiańskimi i ugrofińskimi. Literaturoznawstwa dotyczyły natomiast cykle wykładów o następującej tematyce: romantyzm słowiański, problemy stylu Dostojewskiego, historia literatury rosyjskiej ze szczególnym uwzględnieniem twórczości Lwa Tołstoja, komedia rosyjska.

Katedra slawistyki w Giessen wchodzi w skład wydziału przyrodniczo-filozoficznego tamtejszego uniwersytetu (*Naturwissenschaftlich-Philosophische Fakultät*) i kieruje nią Heinz Wissemann znawca ogólnych problemów językowych i literackich Słowiańszczyzny. W r. 1963 prowadzone tu wykłady obejmowały: gramatykę historyczną j. rosyjskiego, j. cerkiewnosłowiański, problemy morfologii wyrazów w j. słowiańskich a także historię literatury rosyjskiej XVIII w.

W Hamburgu funkcje kierownika katedry slawistyki pełni Dietrich Gerhardt specjalista w zakresie zagadnień j. cerkiewnosłowiańskiego, który problemy z tego zakresu włączył do swych prelekcji w 1963 r. Inne wykłady omawiały: historię j. rosyjskiego, konsonanty słowiańskie, rosyjską poezję ludową oraz interpretacje tekstów staroruskich.

W skład wydziału filozoficznego uniwersytetu w Heidelbergu wchodzi Instytut Słowiański (*Slavisches Institut*), którą to placówką kieruje Dmitrij Tschizewskij, jeden z najbardziej znanych dziś slawistów niemieckich. W 1963 r. w programie prac Instytutu znalazły się: zagadnienia językoznawstwa ogólnosłowiańskiego, j. cerkiewnosłowiański, problemy literatury radzieckiej i piśmiennictwa staroczeskiego oraz nowsza i najnowsza literatura polska (Sienkiewicz—Tuwim i in.).

W Kiel katedra pozostaje pod kierunkiem Ulricha Buscha, który wraz ze swymi współpracownikami wykładał w 1963 r. problemy językoznawstwa ogólnosłowiańskiego, zarys gramatyki historycznej j. polskiego, zagadnienia z zakresu j. cerkiewnosłowiańskiego, a także poezji rosyjskiej XIX i XX w. oraz problemy twórczości Dostojewskiego.

Kierownikiem katedry w Kolonii jest znany dialektolog Reinhold Olesch, jeden z współtwórców *Małego atlasu gwar polskich* (1958). Tematami wykładów w r. 1963 w katedrze tej były: j. cerkiewnosłowiański, gramatyka j. rosyjskiego, literatura rosyjska XIX w., historia literatury serbskiej i chorwackiej oraz problemy symbolizmu rosyjskiego.

Na uniwersytecie w Mainz działa *Institut für Osteuropakunde*, posiadający pośród innych, także wydział slawistyczny (*Abteilung Slavistik*). Wydziałem tym kieruje Friedrich Wilhelm Neumann. W 1963 r. zajmowano się tu w wykładach problemami twórczości Turgieniewa oraz ogólnego literaturoznawstwa rosyjskiego, a także zagadnieniami wersyfikacji polskiej poezji klasycznej.

W Marburgu stanowisko kierownika katedry sławistyki zajmuje Hubert Bräuer. Wykłady objęły tu gramatykę historyczną j. polskiego, j. cerkiewnosłowiański, historię literatury rosyjskiej XIX w. (Gogol, Lermontow, Turgeniew) oraz twórczość Lwa Tołstoja.

Najsilniejszym ośrodkiem sławistyki uniwersyteckiej w NRF jest katedra filologii słowiańskiej i bałtyckiej (*Seminar für Slavische und Baltische Philologie*) w Monachium. Kieruje nią czołowy przedstawiciel współczesnej sławistyki zachodniemieckiej, redaktor naczelny pisma „Die Welt der Slaven”, były profesor uniwersytetu wileńskiego, wybitny językoznawca i badacz zabytków literatury starosłowiańskiej, Erwin Koschmieder. Wśród tematów wykładów kierownika katedry i grona jego współpracowników znalazły się: gramatyka historyczna j. polskiego, gramatyka porównawcza j. słowiańskich, gramatyka j. cerkiewnosłowiańskiego, gramatyka historyczna j. serbochorwackiego, historia j. bułgarskiego oraz problemy literatury ukraińskiej i białoruskiej, literatura rosyjska 1801—1855, rosyjskie pieśni liturgiczne, literatura bałtycka, literatura polska, powieść rosyjska, historia literatury czeskiej i słowackiej, literatura staroruska.

W Münster w katedrze filologii słowiańsko-bałtyckiej (*Slavisch-Baltisches Seminar*) funkcje kierownika sprawuje Ernst Dickenmann, którego wykłady objęły w 1963 r. problemy historyczne j. polskiego, zagadnienie wpływów tureckich w j. serbochorwackim, literaturę rosyjską do pocz. XIX w., literaturę polską w XVI w., literaturę serbską XX w. oraz nowelistykę Czechowa.

Instytutem Sławistycznym (*Institut für Slavistik*) na wydziale filozoficznym uniwersytetu w Saarbrücken kieruje Linda Aitzetmüller-Sadnik. Wykłady przeprowadzone tu w 1963 r. zajęły się ogólnymi problemami językoznawstwa słowiańskiego, j. cerkiewnosłowiańskim, literaturą staroruską (kronika Nestora), literaturą czeskiego odrodzenia narodowego oraz piśmiennictwem polskim XIX w.

Kierownikiem katedry w Tübingen jest Ludolf Müller zajmujący się zwłaszcza filozoficznymi problemami literatur słowiańskich. Tematy prowadzonych tu wykładów obejmowały: j. cerkiewnosłowiański, j. rosyjski, literaturę rosyjską XX w. oraz stosunki literackie rosyjsko-niemieckie.

Katedrą w Würzburgu kieruje Johannes Holthusen, znawca problemów literatury rosyjskiej przełomu XIX i XX w. W wykładach omawiano tu: dramat rosyjski XIX i XX w., powieści Lwa Tołstoja, literaturę Słowian południowych, historię literatury polskiej.

Na uniwersytecie w Berlinie zachodnim studia sławistyczne są inaczej zorganizowane niż w omówionych wyżej ośrodkach uniwersyteckich. Działa tu *Osteuropa-Institut*, którego częścią składową jest Wydział Języków i Literatur Słowiańskich (*Abteilung für Slavische Sprachen und Literaturen*). Kierownikiem wydziału dzielącego się na dwie sekcje: językową (*Sektion für Slavische Sprachen*) i literaturoznawczą (*Sektion für Slavische Literaturen*) jest Valentin Kiparsky, następcą Maxa Vasmera. Poza Instytutem działa

na wydziale filozoficznym uniwersytetu zachodniobrzeńskiego Instytut Balkanologii (*Institut für Balkanologie*) kierowany przez Günтера Reichenkrona. Wykłady prowadzone w środowisku zachodniobrzeńskim objęły gramatykę historyczną j. rosyjskiego, j. cerkiewnosłowiański, problemy twórczości Czechowa, Lwa Tołstoja, poezję rosyjską XVIII i XIX w. oraz problematykę „Anny Kareniny”.

Jak więc widać z przytoczonego wyżej przeglądu wykładów i zajęć w katedrach slawistycznych na uniwersytetach Niemieckiej Republiki Federalnej i w Berlinie zachodnim, obszar badań naukowych włączonych w program słowianoznawstwa uniwersyteckiego jest tam bardzo rozległy. Charakterystycznym zjawiskiem jest wyraźna przewaga problematyki językoznawstwa i literaturoznawstwa rosyjskiego. Świadczy to o dużym wroście zainteresowania sprawami największego narodu słowiańskiego i jednocześnie pierwszego państwa socjalistycznego na świecie oraz potwierdza zachodzące, a podkreślone powyżej, zmiany w tradycyjnym pojmowaniu słowianoznawstwa. W dużej mierze uwzględniane są także problemy j. cerkiewnosłowiańskiego jako podstawy wszelkich studiów słowianoznawczych. Przytoczona charakterystyka świadczy, iż Niemcy zachodnie stanowią bezsprzecznie jedno z ważniejszych centrów badań słowianoznawczych.

3. Slawistyka zachodniemiecka i *Ostforschung*⁴¹

Z powyższych rozważań a także z lektury specjalistycznych pism slawistycznych ukazujących się w Niemczech zachodnich, jak „*Zeitschrift für slavische Philologie*” i „*Die Welt der Slaven*” można by wysnuć wnioski, że tamtejsza slawistyka nie jest związana z dążeniami tzw. *Ostforschung*. W rzeczywistości tak nie jest. W instytutach *Ostforschung* działają slawiści pracujący na uniwersytetach i szkołach wyższych Niemiec zachodnich i odwrotnie osoby związane ściśle z *Ostforschung* czynne są w szkolnictwie wyższym. Wzmacnia się też tendencja do związania slawistyki zachodniemieckiej z instytutami *Ostforschung*, przy czym niektórzy profesorowie uczestniczą w ich akcjach, publikują artykuły na łamach czasopism wydawanych przez tego rodzaju placówki itd. I tak np. E. Koschmieder jest przewodniczącym Komisji Senackiej dla Problemów Nauki o Wschodzie na uniwersytecie monachijskim (*Senatskommission für Probleme der Ostforschung*)⁴², E. Dickenmann należy do *Arbeitsgemeinschaft für Osteuropaforschung* na uniwersytecie w Münster⁴³, D. Tschizewskij wydał wybór tendencyjnych tekstów mających stanowić dowód istnienia „zagrożenia” dla państw Europy

⁴¹ Bogata literatura na ten temat powstała w NRD; por. w tym artykule podrozdział: *Slawistyka w NRD w walce z Ostforschung*.

⁴² E. Hexelschneider, *Zu einigen Erscheinungen in der westdeutschen Slawistik*. „*Zeitschrift für Slawistik*”, Bd. VII, 1962, Heft 4, s. 575—589 oraz *Informationen über die imperialistische Ostforschung*, s. 38.

⁴³ Jw., *Informationen...*, s. 40.

ze „Wschodu”⁴⁴, a M. Braun opublikował pt. *Das russische Sendungsbewusstsein* broszurę o pozorach obiektywnego studium historycznego, a jednak tendencyjną w swej wymowie⁴⁵. Toteż w szeregach sławistów zachodnioniemieckich nastąpił rozłam, dzielący ich na tych, którzy powstrzymują się od współpracy z instytucjami *Ostforschung* oraz tych, którzy czynnie popierają wszystkie akcje wychodzące z tych ośrodków, rozłam pogłębiony jeszcze istnieniem dwóch zgoła odrębnych orientacji: tradycyjnej i nowoczesnej w słowianoznawstwie zachodnioniemieckim. M. Vasmer potwierdził w r. 1956 fakt istnienia w Niemczech zachodnich podziału między uczonymi o orientacji jak to określili „jednostronnej” i „obiektywnej”⁴⁶. Zwrócił też na to uwagę M. Braun pisząc o istnieniu różnych tendencji i kierunków wewnątrz zachodnioniemieckiej „fali sławistycznej”⁴⁷. Nie jest to więc zgodne z poglądem A. Schmausa, który pisał, że

„w organizacji, tematyce i metodach pracy naukowej w słowianoznawstwie zachodnioniemieckim nie dokonano żadnych zasadniczych odstępstw od tradycji”⁴⁸.

Do zarysowania się wspomnianego rozłamu przyczyniły się także i inne czynniki jak np. udział szeregu zachodnioniemieckich sławistów w pseudonaukowych akcjach hitlerowskich.

Sprzeczności wewnętrzne istniejące w sławistyce zachodnioniemieckiej, współpraca wielu naukowców z instytucjami *Ostforschung* a tym samym posługiwanie się badaniami sławistycznymi dla tendencyjnego naświetlania problemów politycznych, budzi zaniepokojenie wśród uczonych. Przyczynia się do tego również uprzywilejowanie placówek *Ostforschung* w życiu naukowym Niemiec zachodnich. Toteż jeden ze sławistów zachodnioniemieckich pisał⁴⁹:

„*Ostforschung* ma do dyspozycji wszystkie możliwe instytuty naukowe, ale głównym jej zadaniem jest jedno: stwierdzenie, że Ślązacy wrócą znów do Wrocławia a Prusacy do Królewca”.

Max Vasmer przyznał na IV Międzynarodowym Kongresie Sławistów w Moskwie, że — mimo iż po wojnie powstało w NRF wiele katedr sławistyki — to mają one raczej na celu kontynuowanie akcji *Ostforschung*, niż słowianoznawcze badania naukowe⁵⁰.

⁴⁴ Jw.

⁴⁵ Reihe „*Ostprobleme*” w cyklu *Schriftenreihe der Niedersächsischen Landeszentrale für Politische Bildung*, Hannover 1960, oraz K. Dornacher, *Im Kampf gegen die Wirklichkeit in der russischen Literatur* w pracy zbiorowej „*Ostforschung*” und *Slawistik*, s. 85—94.

⁴⁶ E. Hexelschneider, *Zu einigen Erscheinungen...*, s. 579 oraz „*Slawjanie*”, 1956, nr 8, s. 13.

⁴⁷ Jw. oraz *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Bd. VIII, 1960, s. 114.

⁴⁸ Por. przypis 33.

⁴⁹ E. Hexelschneider, *Zu einigen Erscheinungen...*, s. 583.

⁵⁰ Jw., s. 583—584.

O tym, że wielu uczonych świadomie przyłącza się do akcji *Ostforschung* świadczy przykład F. W. Neumanna, kierownika wydziału slawistyki w *Institut für Osteuropakunde* na uniwersytecie w Mainz. Już w 1926 r. ogłosił on artykuł pt. *Dem deutschen Rhein. Ostlandstimmen aus drei Jahrhunderten*, pełen odwetowych wypowiedzi domagających się przyznania Niemcom Pomorza Gdańskiego, Poznańskiego i obszarów bałtyckich⁵¹. W 1938 r. Neumann stał się ideologiem ukształconej na sposób hitlerowski slawistyki niemieckiej, której program pełen hasel nacjonalistyczno-militarystycznych sformułował w rozprawie pt. *Das Slaventum und die deutsche Slavistik*⁵². Zajmował on się wówczas specjalnie tym co nazywał *Ostwanderung deutschen Blutes und Geistes*, zaczynając od wczesnego średniowiecza. W 1938 r. tenże Neumann ogłosił także nienaukowy, tendencyjny artykuł o periodyzacji literaturoznawstwa rosyjskiego i radzieckiego oraz rozwoju literatury radzieckiej pt. *Irrwege sowjetrussischer Schrifttumskunde*, który z wielkimi zmianami wydrukował w różnych czasopismach w NRF⁵³. Praca ta świadczy o wyraźnym wrogim stosunku autora do ZSRR i innych krajów słowiańskich. Po wojnie Neumann nie zaprzestał swej akcji. W 1960 r. w piśmie „Unser Danzig” ogłosił artykuł pt. *Der Ansatzpunkt für eine aktive Ostpolitik*⁵⁴, gdzie rozwija pogląd, iż podstawą czynnej polityki wschodniej Niemiec powinno być dążenie do rozbicia obozu państw socjalistycznych, oraz podkreśla, że Niemcy zachodnie dochodząc swych „praw” występują w obronie „wolnego świata”. Píše też, że zaniechanie niemieckich roszczeń prawnych było błędnym posunięciem i że rozwiązanie problemów wschodnich nastąpić może w szerszych ramach np. wspólnoty europejskiej, przez co nawiązuje do nowych koncepcji rewizjonistycznych. Podobnie przedstawia się działalność bohemy K. Bittnera, który w swej pracy z 1954 r. pt. *Ostkunde und Ostforschung* rozwija program maksymalny i minimalny rewizjonizmu zachodniemieckiego, sugerując, że ziemie niemieckie obejmują obszary od Bałtyku do Bałkanów⁵⁵. Powiązania między slawistyką a pseudonaukowymi akcjami *Ostforschung* widoczne są zwłaszcza w pracach, które traktują o literaturze rosyjskiej i radzieckiej i starają się pokazać ją w możliwie jak najbardziej niekorzystnym świetle. Należy do nich np. rozprawa V. Setschkareffa, *Abwertung der russischen Klassik*, której idee znalazły odbicie w koncepcjach innych badaczy jak W. Lettenbauer (*Russische Literaturgeschichte* — 1955—58)⁵⁶, M. Braun (*Das russische Sendungsbewusst-*

⁵¹ Artykuł ogłoszony został w Królewcu.

⁵² „Geist der Zeit”, 16. Jhrg, 1938, Hft 9, s. 618.

⁵³ E. Hexelschneider, *Zu einigen Erscheinungen...*, s. 581.

⁵⁴ Jw., s. 582 oraz „Unser Danzig”, 12. Jhrg, 1960, nr 17, s. 2.

⁵⁵ Sowjetzone, *Osten, Ostkunde in Erziehung und Unterricht*. Hrsg. von J. Lohmüller, Trier 1954, s. 1—10.

⁵⁶ „Ostforschung” und *Slawistik...*, s. 86.

sein — 1960)⁵⁷, F. W. Neumann (*Deutschland im russischen Schrifttum — 1960*)⁵⁸, D. Tschizewskij (*Europa und Russland — 1959*)⁵⁹.

Jednak nie wszyscy sławiści zachodniemieccy uprawiają tak jednoznacznie nienaukową działalność. Prace działaczy *Ostforschung* budzą wyraźny sprzeciw ze strony uczonych; Max Vasmer np. w swej recenzji podkreślił subiektywizm i tendencyjność pracy W. Stellera, *Name und Begriff der Wenden (Sclavi)*, której autor, n. b. był hitlerowiec, działał jako referent związkowy w ziomkostwie Ślązaków. Vasmer stwierdził w zakończeniu swej oceny: „Nauka nie potrzebuje dziś takich, przypominających hitleryzm prac”⁶⁰. W kręgu językoznawców, uczniów M. Vasmera, E. Koschmiedera, A. Rammelmeyera powstało szereg opracowań, które nawiązując do dobrych tradycji sławistyki niemieckiej, stanowią poważne osiągnięcia naukowe. Do takich należą np. badania dialektologiczne R. Olescha, który współpracował m. in. w przygotowaniu *Małego atlasu gwar polskich* (1958). Pracą zasługującą na pozytywną ocenę jest monografia M. Fischbach-Pospelowej pt. *Polnische Literatur in Deutschland* (1960), w której autorka rozważa zagadnienie recepcji literatury polskiej w Niemczech oraz problem stosunków literackich polsko-niemieckich (por. recenzję tej pracy J. Chodery w „Przeglądzie Zachodnim”, nr 3/1960, s. 172). Cenną jest także monografia pt. *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder. In Verbindung mit H. Jankuhn, W. Schlesinger und E. Schwarz herausgb. von H. Ludat* (1960). Jest to zbiór referatów wygłoszonych na konferencji naukowej archeologów, językoznawców, geografów i historyków poświęconej problemom osadnictwa i ustroju Słowian zamieszkałych między Odrą i Łabą. Monografia jest ważnym przyczynkiem do całokształtu wiedzy o dziejach Słowiańszczyzny połabskiej (por. recenzję z tej pracy: G. Labuda *Z badań nad osadnictwem i ustrojem Słowian połabskich*, „Slavia Occidentalis”, T. 22, 1962, s. 313—326).

IV. WSPÓŁCZESNA SŁAWISTYKA AUSTRIACKA

W Austrii pracuje obecnie cały szereg uczonych-sławistów, a wśród nich: R. Jagoditsch, J. Hamm, F. Repp, G. Wytrzens w Wiedniu, J. Matl, H. Schelesnik w Grazu oraz H. Halm w Innsbrucku⁶¹.

⁵⁷ Por. przypis 45.

⁵⁸ H. Baumann, *Zur Einbeziehung der westdeutschen Slawistik in die Bonner Ostforschung*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller-Universität Jena, Jhr 10, 1960/61, s. 114.

⁵⁹ Kürschners *Deutscher Gelehrten-Kalender*, 1961, s. 2126.

⁶⁰ E. Hexelschneider, *Zu einigen Erscheinungen...*, s. 584. — Ostrą recenzję tej publikacji zamieścił także W. H. Fritze w *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*, Bd. IX/X; 1961, pt. *Slawomanie oder Germanomanie*.

⁶¹ R. Jagoditsch, *Die Slavistik in Österreich*, „Beogradski Medunarodni Slavistički Sastanak”, s. 449—450 oraz Kürschners *Deutscher Gelehrten-Kalender*, 1961.

Studia slawistyczne w Austrii znajdują oparcie naukowe w bogatych, nie zniszczonych w czasie II wojny światowej zbiorach druków i rękopisów, zgromadzonych w wielkich bibliotekach austriackich: *Nationalbibliothek* w Wiedniu oraz w bibliotekach uniwersyteckich w Wiedniu i Grazu. Zachowały się tu także wielkie zbiory archiwalne dotyczące spraw słowiańskich pochodzące z okresu monarchii austro-węgierskiej. Ośrodkiem, wokół którego gromadzi się życie naukowe słowianoznawstwa austriackiego jest Instytut Filologii Słowiańskiej na uniwersytecie wiedeńskim (*Institut für Slavische Philologie und Altertumskunde*), kierowany przez R. Jagoditscha⁶². Organem naukowym instytutu jest *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, którego redaktorami są R. Jagoditsch i J. Hamm. Pismo to zaczęło się ukazywać w 1950 r. i do 1963 r. wydano dziesięć jego tomów przy czym ostatni z nich poświęcony został w całości referatom przygotowanym przez slawistów austriackich na odbywający się w tym roku V Międzynarodowy Kongres Slawistów w Sofii. Referaty te zajmowały się m. in.: twórczością Czechowa (H. Halm), j. cerkiewnosłowiańskim na terenie Chorwacji (J. Hamm), problemami literatury starorusyjskiej (R. Jagoditsch), elementami ogólnoeuropejskimi w literaturach słowiańskich (J. Matl), zabytkami piśmiennictwa cerkiewnosłowiańskiego w Austrii (F. Repp), literackimi związkami niemieckorusyjskimi (G. Wyrzens) itd. Przytoczona wyżej tematyka referatów stanowi swoisty przekrój problematyki, jaką zajmuje się slawistyka austriacka. Dziedziną, w której specjalizuje się ośrodek wiedeński jest historia słowianoznawstwa, której wybitnym znawcą jest R. Jagoditsch. W *Wiener Slavistisches Jahrbuch* ukazują się zestawienia literatury dotyczącej tego zagadnienia, i tak w t. X (1963) ukazała się praca H. Biricz, *Im Jahre 1961 erschienene Literatur zur Geschichte der Slavistik* (s. 206—214).

Artykuły o treści słowianoznawczej ukazują się również w innych austriackich pismach naukowych jak np. „Hefte für Literatur und Kritik”, „Österreich in Geschichte und Literatur”, „Notring der wissenschaftlichen Verbände Österreichs”, „Österreichische Osthefte” itd. Obszerniejsze rozprawy wydawane są w *Ergänzungsbände* do *Wiener Slavistisches Jahrbuch*; do 1963 r. ukazały się w tym cyklu wydawniczym następujące prace: L. Sadnik, *Südosteuropäische Rätselstudien* (1953); W. Walder, *Ivan Cankar als Künstlerpersönlichkeit* (1954); N. S. Trubetzkoy, *Die russischen Dichter des XVIII und XIX Jahrhunderts* (1956); G. Wyrzens, *Dmitrij Vladimirovič Venevitinov als Dichter der Russischen Romantik* (1962)⁶³.

Wydawnictwem specjalizującym się w publikacjach slawistycznych w Austrii jest firma Herman Böhlau Nachf. Graz-Köln, w którym ukazuje się także *Wiener Slavistisches Jahrbuch*.

Na uniwersytecie w Grazu wydawana jest seria pn. *Editiones Monument-*

⁶² Jw., s. 449.

⁶³ Jw., s. 451 oraz *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Bd. X, 1963.

torum Slavicorum veteris dialecti, w której ostatnio w r. 1960 ukazała się praca R. Aitzetmüllera pt. *Das Hexameron des Exarchen Johannes II*⁶⁴.

Uczni austriaccy drukują swe książki także zagranicą. Przykładem może tu być rozprawa pt. *Slavische Geisteswelt. West- und Südslaven* wydana w Baden-Baden w 1959 r., której autorem obok St. Hafnera i O. Turečka jest G. Wytrzens.

Oddzielnym polem badań sławistów austriackich są słowiańskie mniejszości narodowe w Austrii: Chorwaci i Słoweńcy. Studia dialektów i folkloru tych grup mniejszościowych stanowią temat wielu rozpraw naukowych powstałych w Wiedniu i w Grazu. Prace badawcze prowadzone przez uczonych austriackich zajmują się wspomnianymi grupami narodowymi, ich językiem, obyczajami i poezją ludową. Pracownicy wiedeńskiego Instytutu Sławistycznego przedsięwzięli szereg podróży w teren, gdzie dokonali wielu nagrań pieśni ludowych, dialektów, a w r. 1954 całego wesela chorwackiego⁶⁵.

Katedry filologii słowiańskiej czynne są w Wiedniu, Grazu i Innsbrucku a więc na wszystkich uniwersytetach w Austrii⁶⁶.

Kierownikiem katedry w Wiedniu jest Rudolf Jagoditsch, znawca zagadnień literatury rosyjskiej, polskiej (autor pracy pt. *A. Mickiewicz w języku niemieckim* zamieszczonej w „Nauce Polskiej” — 1955) oraz teoretyk i historyk słowianoznawstwa. Przed kilku laty ogłosił pracę pt. *Goethe und Tolstoj* (1959). W programie wykładów prowadzonych w katedrze sławistyki w Wiedniu widnieje: j. cerkiewnosłowiański, gramatyka historyczna j. rosyjskiego i serbochorwackiego, gramatyka porównawcza j. słowiańskich, historia literatury rosyjskiej i południowsłowiańskiej, słowiańska poezja ludowa, problematyka starożytności słowiańskich i etnografii Słowian. W ćwiczeniach uwzględnia się natomiast języki i literaturę wszystkich narodów słowiańskich. Swoje lektoraty mają języki: rosyjski, ukraiński, serbochorwacki, słoweński, bułgarski, czeski i polski. W katedrze sławistyki w Wiedniu wykładają także: Josef Hamm oraz Günther Wytrzens i Friedrich Repp.

Na uniwersytecie w Grazu kierownictwo katedry sławistyki oraz Instytutu Sławistycznego i Instytutu Języków Obcych spoczywa w rękach Josefa Matla. Specjalizuje się on w problemach południowej Słowiańszczyzny. Wśród jego prac wymienić można artykuły zamieszczone w wydawnictwie *Völker und Kulturen Südosteuropas* (1958); jest on także wydawcą wymienionej już serii *Editiones Monumentorum Slavicorum veteris dialecti*. Program wykładów w katedrze w Grazu jest bardziej zawężony niż w Wiedniu, uwzględnia przede wszystkim tematykę południowsłowiańską. Lektorzy uczą tu j. serbochorwackiego, słoweńskiego, rosyjskiego i polskiego.

⁶⁴ *Kürschmers Deutscher Gelehrten-Kalender*, 1961, s. 11.

⁶⁵ R. Jagoditsch, *Die Slavistik in Österreich*, „Beogradski...”, s. 452.

⁶⁶ Wszystkie dane jw., s. 449—450 oraz R. Jagoditsch, *Zum Studium der Geschichte der Slavistik in Österreich*, *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Bd. VIII, 1960, s. 172—181.

Od r. 1947 działa także katedra slawistyki w Innsbrucku, której kierownikiem jest Hans Halm, zajmujący się problemami literatur słowiańskich oraz historią Europy wschodniej. Jest on m. in. autorem pracy *Leo Tolstoj Kämpfer und Apostel* (1956). W programie wykładów i ćwiczeń prowadzonych na katedrze w Innsbrucku widnieje; j. cerkiewnosłowiański, historia literatury rosyjskiej, gramatyka j. rosyjskiego, ludowa poezja rosyjska i polska. Są tu też lektory j. rosyjskiego i ukraińskiego.

Slawistyka cieszy się obecnie zainteresowaniem znacznej grupy studiującej młodzieży austriackiej, i to będącej prawie że wyłącznie niesłowiańskiego pochodzenia. Do 1918 r. 95% studentów slawistyki stanowili w monarchii austro-węgierskiej zamieszkujący ją Słowianie, profesorowie zaś byli wyłącznie pochodzenia słowiańskiego. Po rozpadzie monarchii, jak była już o tym mowa, slawistyka austriacka przeżyła wielki kryzys wywołany brakiem zainteresowania studiami słowianoznawczymi. Obecny wzrost liczby studentów filologii słowiańskiej w Austrii wiązany jest nie tylko z rozwojem, jaki powszechnie slawistyka wykazuje, ale także z wprowadzeniem nauki języków słowiańskich do austriackich szkół średnich. W programie szkolnym obowiązującym od 1956 r. w gimnazjach, a także w liceach pedagogicznych w Austrii znajduje się nauka języków: rosyjskiego, serbochorwackiego, słoweńskiego i czeskiego. Zarządzenie to, nie mające precedensu w innych krajach niesłowiańskich, ma duże znaczenie dla rozwoju studiów slawistycznych w Austrii, coraz więcej bowiem młodzieży przychodzi na studia słowianoznawcze z utrwaloną już w szkołach średnich znajomością języków słowiańskich. Zadaniem slawistyki uniwersyteckiej stało się także kształcenie nauczycieli tych języków, co dodatkowo sprzyja wzrostowi liczby słuchaczy tego kierunku studiów⁶⁷.

Kształcą się także pracownicy naukowcy austriackich katedr slawistyki, przy czym o intensywności prac badawczych w tym zakresie świadczy ilość ogłaszanych rozpraw doktorskich. W okresie działalności F. Miklosicha w l. 1875—85, ogłoszono w Wiedniu 10 dysertacji slawistycznych, w l. 1886—1908 za czasów V. Jagicia — 67, tzn. 3—4 rocznie, a w l. 1909—20 zaś rekordową ich liczbę, bo 88, czyli 7—8 rocznie. W następnych latach, mimo kryzysu slawistyki w Austrii publikowano 1—2 rozpraw doktorskich rocznie. Po II wojnie światowej w pierwszym dziesięcioleciu ogłoszono prac doktorskich z dziedziny slawistyki: w Wiedniu — 27, w Grazu — 30, a w Innsbrucku — 9, czyli w sumie — 66. W ciągu pięciu ostatnich lat (1958—63) wydano w Wiedniu 5 dysertacji doktorskich, liczba ich więc spadła ponownie⁶⁸. Rozprawy te poruszały kolejno następujące tematy: w r. 1958 — zagadnienia gramatyczne j. rosyjskiego, w r. 1959 — zabytki cerkiewno-sło-

⁶⁷ R. Jagoditsch, *Die Slawistik in Österreich*, „Beogradski...”, s. 450.

⁶⁸ *Wiener Slavistische Dissertationen. Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Bd. X, 1963, s. 195—205.

wiańskie ze zbiorów Austriackiej Biblioteki Narodowej, w r. 1961 — literaturę starosłowiańską, w r. 1962 — problem rusycyzmów w literackim j. słowackim oraz w r. 1963 — zagadnienie germanizmów w j. słoweńskim z terytorium Austrii.

V. BADANIA SŁOWIANOZNAWCZE W NIEMIECKIEJ REPUBLICIE DEMOKRATYCZNEJ

1. Instytuty sławistyczne i badania pozauniwersyteckie

Placówkami naukowymi, wokół których koncentrują się badania sławistyczne w NRD są: Instytut Sławistyczny Niemieckiej Akademii Nauk (*Institut für Slawistik der Deutschen Akademie der Wissenschaften*), Serbołużycki Instytut Ludoznawczy (*Institut za Serbski Ludospyt*) w Budziszynie związany organizacyjnie z Niemiecką Akademią Nauk, oraz Niemiecki Instytut Krajoznawczy (*Deutsches Institut für Länderkunde*) i Instytut Sztuki Ludowej NRD (*Institut für Volkskunstforschung*), które zajmują się problemami słowiańskimi w powiązaniu z kulturą Łużyc⁶⁹.

Instytut Sławistyczny Niemieckiej Akademii Nauk wchodzi w skład Wydziału Języków, Literatury i Sztuki (*Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst*) tej instytucji i dzieli się na dwie sekcje: językoznawczą i historyczno-literacką. Instytut kierując się względami aktualnego zapotrzebowania na materiały z dziedziny słowianoznawstwa, działalność swą nastawił na przygotowywanie opracowań przydatnych w tym względzie. I tak w 1955 r. ukazało się pierwsze wydanie wprowadzonego obecnie do szkół w NRD słownika rosyjsko-niemieckiego, a w r. 1958 wydano wielki słownik rosyjsko-niemiecki oraz rozpoczęto prace nad słownikiem niemiecko-rosyjskim. Z innych prac zbiorowych realizowanych w Instytucie Sławistycznym wymienić należy nowe badania problemu stosunków literackich niemiecko-słowiańskich, a zwłaszcza rosyjsko-niemieckich, oraz wysoko oceniany za walory naukowe słownik kaszubszczyzny (*Pomoransches Wörterbuch* — Bd. I, 1958). W 1960 r. Instytut zajął się rozległym programem badawczym obejmującym leksykografię rosyjską, historię języków łużyckich i ich dialektów, problem słowiańskich nazw miejscowych w Niemczech, elementy słowiańskie w j. niemieckim itd.⁷⁰

W 1956 r. zaczęło się ukazywać w NRD specjalistyczne czasopismo sławistyczne pt. „*Zeitschrift für Slawistik*”. Pismo wydawane jest przez Niemiecką Akademię Nauk w Berlinie, ukazuje się w 4—5 zeszytach w ciągu roku. Na łamach „*Zeitschrift für Slawistik*” poruszany jest cały wachlarz zagadnień słowianoznawczych: językoznawstwo, historia literatury, etnogra-

⁶⁹ P. Nowotny, *Dziesięć lat Instytutu za Serbski Ludospyt w Budziszynie*, „SKH Sobótka”, nr 1/1962, s. 139.

⁷⁰ *Jahrbuch der DDR* 1959, s. 261 i 1961, s. 310.

fia, historia, starożytności słowiańskie itd., przy czym kwestie językowe i literackie są specjalnie wyeksponowane. Dużo uwagi przywiązują wydawcy czasopisma do spraw stosunków językowych, literackich i kulturalnych słowiańsko-niemieckich. Informuje ono także o pracach realizowanych w kręgu slawistów NRD oraz zamieszcza dane o słowianoznawstwie zagranicznym. W kolegium redakcyjnym zasiadają: H. H. Bielfeldt, R. Fischer, F. Liewehr i E. Winter⁷¹.

Od r. 1951 Instytut Slawistyczny przy Niemieckiej Akademii Nauk wydaje serię publikacji pt. *Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik*. (W latach poprzedzających tę datę, do r. 1949, R. Trautmann wydawał serię pn. *Slavistische Studienbücherei*, w której ukazały się 2 pozycje. Kontynuacją tej serii jest *Slavistische Bibliothek*, która zaczęła się ukazywać w r. 1954; opublikowano w niej pokaźną ilość pozycji wprowadzonych jako podręczniki dla studentów szkół wyższych). Do 1963 r. wyszło w serii *Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik* 31 pozycje, m. in.: E. Wintera, *Halle als Ausgangspunkt der deutschen Russlandkunde im XVIII Jahrhundert* (1953), E. Schneeweisa, *Feste und Volksbräuche der Sorben* (1955), praca zbiorowa *Deutsch-slawische Wechselseitigkeit in 7 Jahrhunderten* (1956), H. Rösela, *Dokumente zur Geschichte der Slawistik in Deutschland* (1957), *Der kaschubische Dialekt von Gorrenschyn* (1959), F. Lorentza, H. Peukerta, *Serbokroatische und makedonische Volkslyrik* (1961), *Studien zur Geschichte der russischen Literatur des XVIII Jahrhunderts* (1963). Ostatnią pozycją jest rozprawa J. Ślizińskiego pt. *Sorbische Volkserzählungen* (1964), jedna z 8 prac tego cyklu wydawniczego poświęconych problemom serbołużyckim. Liczba ta stanowiąca 1/4 wszystkich rozpraw ogłoszonych w *Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik* świadczy najlepiej o miejscu, jakie zajmują kwestie serbołużyckie w slawistyce NRD.

Poza tym *Veröffentlichungen* posiadają dwie specjalne serie wydawnicze: *Sonderreihe Wörterbücher* oraz *Sonderreihe Bibliographien*. W pierwszej ukazały się słowniki: *Pomorantisches Wörterbuch* F. Lorentza (1958), *Russisch-deutsches Wörterbuch* (1963) (4 wyd.) oraz *Rückläufiges Wörterbuch der russischen Sprache der Gegenwart* (1958) pod redakcją H. H. Bielfeldta, — w drugiej zaś ogłoszono *Archiv für slavische Philologie. Gesamtinhaltsverzeichnis* (1962). W przygotowaniu znajduje się dalszych 13 pozycji serii *Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik*⁷².

Od r. 1956 ukazuje się w NRD seria wydawnictw naukowych pt. *Deutsch-slavische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte*, a od 1958 r. seria *Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas*. Dodać trzeba, że słowianoznawcy NRD publikują swe prace także na łamach roczników uniwersyteckich.

Serbołużycki Instytut Ludoznawczy przy Niemieckiej Akademii Nauk ma

⁷¹ *Veröffentlichungen des Instituts für Slavistik*, 1951—1964.

⁷² Jw.

swą siedzibę w Budziszynie. Na jego czele stoi Paweł Nowotny. W Instytucie pracują następujące sekcje: językoznawstwa, historii literatury, historii, etnografii i krajoznawstwa. Wokół tej placówki skupia się życie naukowe Serbołużyczan, spośród nich rekrutują się wszyscy jej pracownicy naukowcy. Serbołużycki Instytut Ludoznawczy wydaje swój organ naukowy „Lětopis”. Instytut, bierze w swej pracy pod uwagę potrzeby ludności serbołużyckiej, przygotowuje więc rozprawy popularnonaukowe, słowniki i encyklopedie. Sekcja językoznawcza opracowuje łużycką terminologię techniczną i naukową. Poważną część działalności omawianej placówki stanowią badania historyczne, a zgodnie ze swą nazwą poświęca ona też wiele uwagi zagadnieniom kultury ludowej, gromadzi materiały dialektologiczne, przeprowadza badania terenowe itd. W 1952 r. wydano tu *Sorbische Bibliographie Jatzwauka/Wjacławka*, (2 wyd.) oraz historię literatury serbołużyckiej R. Jenča. Centralna Biblioteka Łużycka przy Instytucie Ludoznawczym jest największym księgozbiorem sławistycznym w NRD gromadzącym ponad 40 tys. tomów. Instytut posiada własną serię wydawniczą pn. *Spisy Instituta za Serbski Ludospyt*, której ostatnią pozycją jest rozprawa H. Fasske *Die Vetschauer Mundart* (1964)⁷³.

Już w latach pięćdziesiątych sławistyka NRD wkroczyła na arenę międzynarodową. W 1954 r. zwołany został w Berlinie Międzynarodowy Zjazd Sławistów, w którym wzięło udział wielu znanych sławistów z całego świata. Był to największy tego rodzaju zjazd od 1934 r. Delegacja uczonych z NRD brała udział w obradach Międzynarodowego Kongresu Sławistów w r. 1958 w Moskwie oraz w 1963 r. w Sofii. Na pierwszym sławistykę NRD reprezentowało 30 referatów, na drugim natomiast — 49. Poważny udział w tej liczbie mieli uczeni serbołużyccy; tematyką łużycką zajęło się 9 referatów⁷⁴.

2. Sławistyka uniwersytecka w NRD

Katedry sławistyki działają obecnie na wszystkich uniwersytetach NRD: w Berlinie, Greifswaldzie, Halle-Wittenberg, Jenie, Lipsku i Rostocku. W 1948 r. założona została także katedra sławistyki w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Poczdamie. Liczba studentów sławistyki w NRD wzrosła wydatnie. Podniosła się także liczba lektoratów języków słowiańskich, a zwłaszcza j. rosyjskiego, gdyż od 1956 r. nauka tego języka, obok drugiego dowolnie wybranego, obowiązuje słuchaczy wszystkich kierunków studiów. Ten stan rzeczy wymaga odpowiedniej ilości wykładowców j. rosyjskiego,

⁷³ Wszystkie dane: P. Nowotny, *Dziesięć lat Instituta za Serbski Ludospyt w Budziszynie*, „ŠKH Sobótka”, nr 1/1962, s. 137 oraz T. Wróblewski, *Autonemia kulturalna Serbołużyczan w NRD. Monografia Niemiec Współczesnych*, cz. I-NRD, s. 381.

⁷⁴ „Zeitschrift für Slawistik”, Bd. VIII, 1963.

a tych m. in. dostarczają szeroko rozbudowane studia slawistyczne w NRD ⁷⁵.

W Berlinie na *Humboldt-Universität* kierownikiem katedry slawistyki jest Hans Holm Bielfeldt, językoznawca i historyk literatur słowiańskich, jeden z czołowych słowianoznawców niemieckich, autor wielu prac mających zasadnicze znaczenie dla slawistyki ogólnej. Bielfeldt jest także od 1950 r. kierownikiem Instytutu Slawistycznego na Uniwersytecie Humboldta, a od 1951 r. członkiem Instytutu Slawistycznego Niemieckiej Akademii Nauk. Do prac ogłoszonych przez Bielfeldta w ostatnich latach należą *Beiträge zur Geschichte der Slawistik* (wraz z K. Horálkiem). W katedrze berlińskiej pracuje także Viktor Falkenhahn, znany polonista niemiecki. Ogłosił on m. in. *Grammatik der polnischen Sprache* (1957) oraz *Adam Mickiewicz (1855—1955)* (1958).

W Greifswaldzie katedrą slawistyki na *Ernst-Moritz-Arndt Universität* jak również uniwersyteckim instytutem slawistycznym kieruje Ferdinand Liewehr, współredaktor „*Zeitschrift für Slawistik*”. Jest on specjalistą w zakresie językoznawstwa słowiańskiego, m. in. autorem pracy pt. *Slawische Sprachwissenschaft in Einzeldarstellungen* (1955).

W Halle-Wittenberg na *Martin Luther-Universität* katedrą slawistyki kieruje Anton Blaschka, historyk Słowiańszczyzny.

Kierownictwo katedry słowianoznawstwa oraz instytutu slawistycznego na *Friedrich-Schiller Universität* w Jenie spoczywa w rękach Herberta Peukerta. Pracuje tu również Harri Jünger. Peukert jest znawcą języków i literatur słowiańskich i ogłosił m. in. w ostatnich latach pracę pt. *Die Slawen der Donaumonarchie und die Universität Jena, 1700—1848* (1958) oraz *Serbokroatische und makedonische Volkslyrik* (1961).

W Lipsku, na *Karl-Marx Universität* kierownikiem katedry slawistyki oraz uniwersyteckiego instytutu slawistycznego jest Rudolf Fischer, współredaktor „*Zeitschrift für Slawistik*”, członek Saskiej Akademii Nauk, znawca języków i literatur słowiańskich. Specjalnym przedmiotem jego zainteresowań jest nazewnictwo słowiańskie. Z prac ogłoszonych przez niego w ostatnich latach wymienić trzeba: *Schillers Widerhall in der russischen Literatur* (1958) oraz *Die Ortsnamen des Kreises Rudolstadt* (1958). W katedrze lipskiej największy nacisk kładzie się na problemy języka i literatury rosyjskiej i radzieckiej, choć uwzględnia się także zagadnienia języka i piśmiennictwa czeskiego oraz bułgarskiego. Katedra wśród swoich osiągnięć notuje przygotowanie pierwszej w dziejach słowianoznawstwa niemieckiego pracy habilitacyjnej z dziedziny sorabistyki oraz szeregu rozpraw doktorskich z bohemistyki i bulgarystyki. Na uniwersytecie lipskim silnie rozbudowany jest także ośrodek studiów sorabistycznych. Wykłady z dziedziny etnografii, literatury i językoznawstwa serbołużyckiego prowadził

⁷⁵ H. Bielfeldt, *10 Jahre Slawistik in der Deutschen Demokratischen Republik*. „*Zeitschrift für Slawistik*”, Bd. IV, 1959, s. 645—646 oraz R. Fischer, *Wissenschaft mit Hinterland*, „*Neues Deutschland*” z dn. 11 V 1963.

tu do niedawna Michał Nawka, obecnie zaś zastąpił go Paweł Nedo, specjalizujący się w zagadnieniach etnografii łużyckiej.

W Rostocku na katedrze sławistyki tamtejszego uniwersytetu wykłady i prace badawcze prowadzi Harald Raab, autor pracy *Die Lyrik Puškins in Deutschland*.

Przegląd głównych kierunków badań sławistycznych, jak również katedr słowianoznawczych w NRD, wskazuje, że sławistyka w tym państwie rozwija się niezwykle pomyślnie. Nie jest ona też tu nauką oderwaną od życia, ale służy społeczeństwu NRD przez dostarczanie mu materiałów naukowych, na które zapotrzebowanie jest tam bardzo duże. Opieka jaką otacza się serbołużycką mniejszość narodową uwidacznia się także w rozwijaniu badań naukowych dotyczących jej życia i kultury, badań stanowiących część składową słowianoznawstwa NRD.

3. Sławistyka w NRD w walce z *Ostforschung*

Jednym z naukowych celów sławistyki w NRD jest ukazywanie i demaskowanie reakcyjnego charakteru słowianoznawstwa zachodnioniemieckiego mającego liczne powiązania z *Ostforschung*. Zagadnieniu temu poświęcają wiele uwagi czołowi przedstawiciele sławistyki NRD, co znajduje swoje odbicie w licznych publikacjach.

Wiosną 1959 r. odbyło się w Lipsku zebranie sławistów-historyków literatury, na którym H. Jünger w referacie pt. *Slawistik und Literaturwissenschaft* przedstawił wytyczne słowianoznawstwa NRD, wskazując, że „społeczną misją socjalistycznej sławistyki w NRD jest walka z reakcyjną *Ostforschung*, (także w ramach sławistyki)⁷⁶.”

W dn. 3 VII 1959 r. Instytut Sławistyczny Niemieckiej Akademii Nauk zwołał do Berlina zjazd naukowców NRD, na którym zajęto się problemem wpływu *Ostforschung* na badania naukowe i oświatę NRF, zwłaszcza zaś na sławistykę zachodnioniemiecką. Referaty wygłoszone na tym zjeździe wydane zostały w osobnym zbiorze pt. „*Ostforschung*” und *Slawistik. Kritische Auseinandersetzungen* (1960). W publikacji tej R. Goguel w artykule pt. *Über Ziele und Methoden der Ostforschung* zajął się rozwojem, organizacją i typowymi reprezentantami uprawiającymi *Ostforschung*. Rolę sławistyki NRD w walce z tezami *Ostforschung* i związanego z nim słowianoznawstwa zachodnioniemieckiego omówił G. Ziegengeist w referacie pt. *Bemerkungen zur wissenschaftlich-ideologischen Auseinandersetzung mit der westdeutschen Ostforschung und Slawistik*. Fałszywe twierdzenia dotyczące rozwoju literatury radzieckiej, które zgromadził G. Struve w swej książce *Geschichte der Sowjetliteratur*, omówiła N. Ludwig w artykule pt. *Verfälschte Geschichte der Sowjetliteratur*. E. Weiss udowadnia w swych wywodach zatyt. *Literaturbetrachtung im Dienste des Antikommunismus* tendencyjność prac sławisty

⁷⁶ „Zeitschrift für Slawistik”, Bd. IV, 1959, s. 475—496.

zachodnioniemieckiego F. W. Neumanna dotyczących literatury radzieckiej. A. Hiersche w swoim referacie pt. *Antisowjetismus in der westdeutschen Literaturkritik* rozprawia się z tendencyjnością zachodnioniemieckiej krytyki literackiej. W artykule *Im Kampf gegen die Wirklichkeit in der russischen Literatur* K. Dornacher omawia nienaukową postawę slawisty zachodnioniemieckiego M. Brauna w jego pracach dotyczących literatury rosyjskiej. Referat E. Wolf pt. *Dostojewskij-Forschung im Dienste des klerikalen Antikommunismus* zajął się problemem tendencyjnego interpretowania twórczości Dostojewskiego w filozoficznej literaturze zachodnioniemieckiej. Natomiast G. Jonas omówiła sprawę niewłaściwego traktowania problemów krajów Europy wschodniej w polityce oświatowej NRF w referacie pt. *Die Ostkunde — ein Bestandteil der reaktionären westdeutschen Schulpolitik*.

W dn. 7 XII 1960 r. na uniwersytecie w Jenie odbyła się konferencja naukowa pod hasłem „Slawistyka i Ostforschung w Niemczech zachodnich”. Materiały tej konferencji ukazały się w „*Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller Universität Jena*” (Jhg. 10/1961). Znalazły się wśród nich następujące prace. C. Stulz, *Slawistik und ideologische Kriegsvorbereitung in Westdeutschland*; O. Feyl, *Die deutsche Slawistik und Sozialismus*; M. Wegner, *Vsevolod Setschkareff und die Literatur*; J. Götze, *Sowjetische Lyrik und 'Ostforschung'*; R. Klennert, *Die Darstellung der Sowjetliteratur in einem sogenannten 'Lexikon der Weltliteratur'*; G. Schaumann, *Die Entstehung des sowjetischen Theaters bei Jürgen Rühle*; E. Tempel, *Das sozialistische Polen im Blickpunkt antikommunistischer polenfeindlicher Traditionen westdeutscher Publikationen*; O. von Törne, *Zur Abendland-Legende der Ostforschung*; W. Kütler, *Die 'psychologische Kriegsführung' in Aktion*; A. Hiersche, *Klaus Mehnert — der Prototyp eines westdeutschen 'Sowjetologen'*; H. Baumann, *Zur Einbeziehung der westdeutschen Slawistik in die Bonner Ostforschung*.

Także „*Zeitschrift für Slawistik*” drukuje artykuły, które wskazują na tendencje przenikające slawistykę w NRF i na jej powiązania z *Ostforschung*. W ciągu ostatnich trzech lat ukazały się na łamach tego pisma następujące prace: P. Hoffmann, *Radiševlitteratur in Westdeutschland* (Bd. VI, 1961, s. 120); S. Wollman, *Zur Frage der vergleichenden slawischen Literaturwissenschaft* (Bd. VI, 1961, Hft. 2, s. 214); E. Hexelschneider, *Zu einigen Erscheinungen in der westdeutschen Slawistik* (Bd. VII, 1962, Hft. 4, s. 575) i in.

VI. ZAKOŃCZENIE

Slawistyka w trzech państwach niemieckiego obszaru językowego: w NRF, Austrii i NRD przeżywa obecnie intensywny rozwój. Jednak w każdym z tych krajów słowianoznawstwo rozwija się w sposób odrębny.

W Niemczech zachodnich badania slawistyczne mają charakter bardzo różnorodny, uczeni-słowianoznawcy dążą do ogarnięcia problemów

Słowiańszczyzny w jak najszerszym zakresie. Uprzywilejowane miejsce zajmują tu studia rusycystyczne, co związane jest z powszechnym obecnie zainteresowaniem sprawami największego narodu słowiańskiego, który jest równocześnie czołowym narodem bloku socjalistycznego. Niemniej jednak sławistyka w NRF stara się zająć problemami wszystkich narodów słowiańskich i kontynuować pod tym względem dziewiętnastowieczne tradycje słowianoznawstwa niemieckiego. Wagę badań sławistycznych w NRF osłabia jednak fakt ich wyraźnego naginania do określonych celów politycznych, a zwłaszcza ich powiązań z dążeniami *Ostforschung*. Wielu sławistów zachodnioniemieckich uczestniczy w akcjach inspirowanych przez *Ostforschung* i odwrotnie — słowianoznawstwo w NRF penetrowane jest przez członków zespołów uprawiających *Ostforschung*. Trudno więc jest nieraz oddzielić od siebie zaznaczające się dwie postawy badawcze, mimo iż szereg uczonych zachodnioniemieckich odżegnywuje się od współpracy z *Ostforschung*.

W Austrii kontynuowane są dawne tradycje słowianoznawstwa. Prowadzonym tam pracom słowianoznawczym, zwłaszcza uniwersyteckim, przydana została nowa cecha, związana z wprowadzeniem w 1956 r. nauki j. słowiańskich do szkół średnich. Jednak w ogólnym zarysie linia dziewiętnastowiecznych studiów sławistycznych w Austrii została zachowana. Charakterystyczną jej cechą są badania problemów południowej Słowiańszczyzny, w której to dziedzinie wyspecjalizował się zwłaszcza ośrodek w Grazu.

W Niemieckiej Republice Demokratycznej sławistyka zajęła poczesne miejsce wśród nauk humanistycznych. Przeznaczona jej została rola naukowego informatora o sprawach słowiańskich. Przewaga badań rusycystycznych w słowianoznawstwie NRD wiąże się z dużym zapotrzebowaniem w tym zakresie wykazywanym przez tamtejsze społeczeństwo. Dużo uwagi poświęcają także sławiści w NRD sprawom Serbołużyczan, przy czym specjalnym poparciem cieszą się badania naukowe prowadzone przez samych przedstawicieli tej mniejszości narodowej. Celem sławistyki w NRD jest także wykazywanie reakcyjnych i rewizjonistycznych tendencji w słowianoznawstwie zachodnioniemieckim. W NRD powstała obszerna literatura rozważająca ten problem, dokumentująca prawdziwe oblicze powiązań sławistyki zachodnioniemieckiej z akcjami *Ostforschung*. Całokształt prac słowianoznawców NRD świadczy więc, że stali się oni spadkobiercami humanistycznych, przyjaznych Słowianom i ich kulturze tradycji sławistyki niemieckiej.